

АБУ АЛИ ИБН СИНО

ҚЎРҚАМЛИК СИРРИ

(Зийнат китоби)

ТОШКЕНТ
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР АҚАДЕМИЯСИ
«ФАН» НАШРИЕТИ
1994

Ушбу китоб ҳозирги кунда энг муҳим ва зарур бўлган масала-инсон чиройига бағишланган булиб, унда мўйни тўкилишидан, пўст ташлашдан сақлайдиган, муй рангини ўз холига келтирадиган, юз ва кўлни чиройли қиладиган, оқ ва қора песликни йўқотадиган, кўтир, кичима, мидкак ва сўғалий тузатадиган, тери ёрилишларини битирадиган, қултиқ хидини кетказадиган, орик кишини семиртирадиган, семиз кишини эса ўздирадиган, тирноқларда юз, берадиган эгрилик, улардаги песлик ва моховликни даволайдиган содда ва мураккаб дорилар тавсифидан ҳамда уларнинг ишлатиш йўллари-нинг баёнидан иборат.

Ушбу рисола кенг уқувчилар оmmasига мўлжалланган.

Тупловчи ва нашрга тайёрловчи Ўз ФА Шарқшунослик институ-тининг катта илмий ходими, Беруний номидаги Ўзбекистон давлат мукофоти соврундори, доцент ХАМИДУЛЛА ХИКМАТУЛЛАЕВ

4101000000—3-995
А _____ рез 94
М 355(04) — 94

© «Ташаббус», Ўзбекис-тон Республикаси ФА «Фан» нашриёти, 1994 й.

ISBN 5-648-02226-3

СЎЗ БОШИ

Абу Али Ибн Сино (980—1037)нинг энг йирик тиббий асари «Тиб қонунлари» ўзбек тилига таржима ва нашр қилинган бўлса ҳам, ҳануз уни китоб дўконларидан топиб бўлмайди. Чунки у бундан 10 йил муқаддам жуда оз яъни 5300 нусхада чоп этилган. Бироқ бу асарга мутахассисларнинг назарий жиҳатдан қизиқишлари ва касалларнинг ўз касалликларига ундан амалий чоратадбирлар кидиришлари кун сайин ортиб бормоқда. Бундай ҳоллар хусусан бошқа тиббий китобларда оз ёритилган ёки умуман ёритилмаган масалаларда кўзга яққол ташланади. Шундай масалалардан бири — зийнат (инсон кўрқамлиги) масаласидир.

Қўлингиздаги китоб асосан зийнатга хос содда ва мураккаб дориларга бағишланган бўлгани учун китобхонни ўрта аср Шарқида доривор ўсимликларни ва зийнатга оид дориларни ўрганиш тарихига мансуб мақола билан таништиришдан бошланган. Ундан сўнг китобда Ибн Сино ва Абу Бакр Розий (865—925) ишлатган зийнатга тегишли чора-тадбирлар келтирилган.

Китоб сўнггида унда учрайдиган тушунилиши қийин бўлган айрим тиббий истилоҳлар шахсий номлар ва ўлчов бирликларига изоҳ берилган. Шунингдек зийнат учун ишлатиладиган ушбу китобдаги содда дориларнинг алифбе тартибида тузилган ўзбекча — арабча — русча луғати илова қилинган.

Ушбу китоб Ўзбекистон Фанлар Академияси Абу Райхон Беруний номидаги Шарқшунослик Институтути ҳамда Ўзбекистон Халқ Академияси Табобат бўлими олимларининг назаридан ўтганлиги учун илмий маслаҳатчи, ЎзР Фанлар академияси мухбир аъзоси Убайдулла Қаримовга, профессор Эркин Қосимовга ва табобат фанлари доктори, профессор Ўзув Зокировга миннатдорчилик изҳор этамиз.

ЎРТА АСР ШАРҚИДА ДОРИВОР ЎСИМЛИКЛАРНИ ВА ЗИЙНАТГА ОИД ДОРИЛАРНИ ЎРГАНИШ ТАРИХИДАН

Илк ўрта асрда Ўрта Осиёда қишлоқ хўжалик, хунармандчилик, кончилик тараққий этди, ички ва ташқи савдо кучайди. Бу эса табиёт, табобат ва бошқа аниқ фанларнинг тараққиётига замин ҳозирлади.

Ўрта аср доришунослиги унинг табобатига ўхшаб, қадимги дунё фан эгаларининг илғор фикрларидан фойдаланган. Доришуносликка оид бундай фикрлар юнон олимларидан Аристотель, Диоскорид, Гален ва бошқаларнинг тиббий асарларини сурёний ва араб тилларига таржима қилиш орқали ўтган эди. Масалан, Диоскориднинг назарий жиҳатдан ҳар қандай ўсимлик тиббий хусусиятга эга бўлади, деган фикри Берунийнинг асарида ёрқин ифодаланган. Ўсимликларни шарҳлаб Шарқда биринчи марта асар ёзган киши Абу Ҳанифа ад-Динаварий бўлган. Абу Ҳанифа Динавар шахрида тахминан 815—25 йилларда туғилади. Аммо ижодининг гуллаган даври Исфахонда ўтиб, 895 йили вафот этади.

Абу Ҳанифа ад-Динаварий ўз замонидаги барча илмлардан бохабар тилшунос, адиб ва ботаник эди. У ўсимликлар ҳақида «Китоб фи-н-набот» номли машҳур асарини ёзади. Бу асар узоқ вақтларгача Шарқ ўсимликшунос ва табиблари учун дарслик бўлган, асарнинг баъзи бир қисмлари бизгача етиб келган ва нашр қилинган.

«Абжад» тартибида ёзилган бу китобда 482 хил ўсимлик баён қилинади ва ҳар бир ўсимликни шарҳ қилиш учун муаллиф замонаси шоирларининг шеърларидан намуналар келтирган.

Абу Ҳанифа ад-Динаварийнинг мазкур асарида қадимги юнон ўсимликшунос табибларга номаълум бўлган тamar ҳиндий, танбул оғочи, банан ва дафна дарахтининг

барги сингари 50 та янги ўсимлик ҳақида маълумот берилади. Шунинг учун ҳам бу асар кейинги вақтларда Шарқда ботаника ва фармакопея илмларини авж олиб кетишига сабаб бўлди.

Бизгача араб тилида етиб келган доришуносликка доир юнон олимларининг кўпгина асарларини, чунончи Галеннинг «Содда дориларнинг қувватлари» ва Бадиғурснинг «Содда дориларнинг ўрнига ўтувчилари» кабиларни машҳур табиб ва таржимон Хунайн ибн Исҳоқ ал-Ибодий таржима қилган.

Хунайн ибн Исҳоқ 809 йили Ҳирада туғилади. Ижодининг гуллаган даври Жундишопур ва Бағдодда ўтиб, 877 йили вафот этади.

Иброҳим Шаббуҳнинг «Феҳрести»да «Содда дориларнинг хосиятлари» номли кўлёманинг бизгача етиб келганлиги ва уни Хунайн ва Гален асарларидан кучириб олинганлиги айтилади. Бу рисола бизга, Шарқда ўсимлик ва маъдан жинсидан бўлган содда дориларни аниқлаш ва уларнинг инсон аъзоларига таъсирларини ўрганиш даври Хунайн ибн Исҳоқ яшаган даврдан бошланганлигини кўрсатади. Рисолада ёқутнинг хосиятлари ҳақида шундай дейилади: «Ёқут — унинг энг яхшиси анор рангли қизили васваслик, хафақон ва юрак заифлигида фойда қилади. Агар инсон тақиб юрса, айтишларича, қон қуйилишига йўл қўймайди».

Доришунослик, Шарқ мамлакатларида, Хунайн ибн Исҳоқдан сўнг яна ҳам ривожланиб кетди.

Ибн ан-Надим (X аср), Ибн ал-Қифтий (1172—1248) ва Ибн Абу Усайбиъа (1203—1270)ларнинг библиографик асарларида доривор ўсимликлар ҳақида араб тилида асар ёзган 100 га яқин муаллифлар зикр қилинади. Буларнинг 30 га яқин нодир кўлёмалари Шарқ ва Ғарб кутубхоналарида сақланмоқда. Улардан баъзиларигина ўрганилган бўлиб, кўпчилик қисми ўз тадқиқотчиларини хануз қутмоқда.

Узоқ вақтларгача неча юзлаб дорилар юнонларга маълум бўлмай келган. Булар кейинчалик араб, форс ва турк тилларида табобатга оид асар яратган Шарқ олимлари томонидан кашф этилиб, тиббий амалиётга киритилган.

Содда дорилар терминологиясида ҳам хилма-хиллик бўлган. Чунки ўрта аср Шарқ табobati фанининг назария ва амалиясида юнонча, арабча, яҳудийча, сурёнийча, форсча, ҳиндча ва туркча органик ҳамда ноорганик

дориларнинг номлари кўп тарқалган. Содда дориларнинг номларини тўғри аниқлаш ва синонимларини топиш ҳақида ҳам асарлар ёзилган.

Ўрта Осиёда биринчи бўлиб, доришунослик илми — Сайдала ҳақида Абу Райхон ал-Беруний (973—1048) ўзининг «Китоб ас-сайдала фи-т-тибб» номли асарини ёзади. Муаллифнинг айтишича, бу илм ал-Беруний даврида табобатнинг энг юқори қисми ҳисобланиб, ҳамма табиий фанлар унга хизмат қилган.

Берунийнинг фармокогнозияга оид кейинги китоби ўсимлик, ҳайвон ва маъдан жинсидан бўлган содда дориларни «абжад» тартибида изоҳловчи 700 дан ортиқ мақолачалардан иборат бўлиб, доривор ўсимликларнинг юнон, сурёний, араб, ҳинд, форс ва бошқа тилдаги номларига жуда кўп филологик изоҳ ва синонимлар берилган. Чунки бу даврларда «сайдала» ва табиёт илми ҳақида асар ёзган олимлар ботаника ва медицина фанига нисбатан тилшуносликка яқин бўлган кишилар эдилар. Масалан, ал-Беруний даволар ҳақида шундай дейди: «Даволар икки хил бўлади, муфрад содда даволар ва мураккаб даволар. Муфрадлари, айниқса ўсимлик бўлса, «ақоқир» деб номланади. Бу сўз «уққор» сўзининг кўплиги бўлиб, аслида суриячадир, чунки у тилда бир нарсанинг илдизини «уққор» дейилади...».

Ибн Сино юрак ва зийнат дориларининг энг яхшилари каторига киритган «омила» ҳақида Беруний бундай дейди: «Амлаж — омила. Бу сурёнийча амлак. Катта дарахт бўлиб, барглари майда бўлади. Унинг мевасининг мазаси пишгунча озроқ қамаштирувчи нордон бўлади.

Биз унинг кўкини, узум ғўраси ва хом нордон олма офтобда қизаргандек, қизаргунча офтобга кўяр эдик. Унинг таъми шунақа офтобга кўйилган олмадан деярлик фарқ қилмас эди.

Санскрит, юнон ва яҳудий тиллардаги асарларни ўқий олган ва ўзи учун улардан лозимларини араб алифбесига кўчирган ҳамда сурёний тилини яхши билган ал-Беруний кўп йиллик кузатиш ва тажрибаларида анча муваффақиётларга эришган. Масалан, 18 та қимматбаҳо тош ва маъданнинг солиштирма оғирлигини ҳайрон қоларлик даражадаги аниқлик билан ўлчаган, гул баргларининг сони 3, 4, 5, 6 ва 18 та бўлиб, ҳеч қачон 7 ва 9 бўлмаслиги ҳақида биринчилар қаторида ўз мулоҳазаларини айтган ўрта аср Шарк тилшуноси, ботаниги, табиби ва минерологидир.

Абу Ханифа ад-Динаварийнинг «Китоб фи-н-набот» ва ал-Берунийнинг «Китоб ас-сайдала фи-т-тибб» номли асарлари муаллифларнинг даврида ва ундан кейин ҳам доришунослик фанида, айниқса зийнат бобида муҳим роль тутди. Чунки ўсимликларнинг табиатини, сифатини, хусусиятларини билмай ва танимай туриб, уларнинг инсон аъзоларига етказадиган фойда ва зарарлари ҳақида сўз юритиш мумкин эмас эди.

Табобат соҳасида Шарқда ёзилган кўп асарлар орасида доришуносликка оид боблари бўлган ва энг аҳамиятли ҳисобланганларидан бири Абу Бакр ар-Розийнинг «Тиб илмининг барча соҳасини ўз ичига камраб олувчи китоб», «Мансурга атаб ёзилган тиббий китоби» ва «Қисқа вақт ичида даволаш»дир. Биринчи иккита асар Ибн Синонинг «Тиб қонунлари» майдонга келгунича медицина фанида асосий қўлланма бўлиб келди.

Абу Бакр ар-Розийнинг Мансурга атаб ёзган тиббий асари 10. китобдан иборат бўлиб, учинчи китоби содда дориларга, саккизинчи китоби ҳар хил захарларга ва тўққизинчи китоби одам баданининг бошдан оёқкача бўлган ҳамма аъзоларига бағишланган.

Ар-Розий, ҳозиргача сақланиб келинаётган «китоб ат-тибб ал-Мансурий» номли қўлёзма асарида содда дориларнинг табиати, хосияти ва инсон аъзоларига етказадиган фойда ва зарарлари ҳақида дастлабки тиббий хабарлар беради.

Ар-Розийдан эллик йил кейин табобат соҳасида улуғ шуҳратга эришган табиб Али ибн Аббос ал-Мажусий бўлган. У Эроннинг жануби-ғарбидаги Ахваз шаҳарида туғилиб, 994-йили вафот этади.

Али ибн Аббоснинг тиббий асарлари орасида энг муҳими «Комил ас-синоъа фи-т-тибб» (Табобатга оид комил тажрибалар) ёки «ал-Маликий»дир. Муаллиф бу китобни Бувайх авлодларидан бўлган ва 950—983 йиллардан давлатни идора қилган малик Азуд ад-Довлага бағишлайди.

Араб тилида ёзилган ва «Комил ас-синоъа фи-т-тибб» номи билан машҳур бўлган бу асар табобат назарияси ва амалиясига бағишланган 20 қисмдан иборат. Булардан ўнтаси назарияга ва қолган ўнтаси амалияга бағишланган.

«Ал-Маликий» Ибн Синонинг «Тиб қонунлари»гача Шарқ табибларининг ҳурматига сазовор бўлган асосий қўлланмалардан бири бўлиб келган. Фақат «Тиб қонунла-

ри»гина бу китобни иккинчи даражали асарлар каторига тушириб қуя олган эди. Шунга қарамай, «ал-Маликий»да муаллиф юнонларнинг асарида акс этмаган табобатнинг ҳамма соҳасига оид мулоҳазаларни умумлаштириб бера олган. Китоб 20 қисмга тенг бўлинган, шу билан бирга ҳар бир қисмга хос бўлган фикр ва мулоҳазалар кузатиш, тажриба ва танқид остида олинган ва яхши услубда ёзилган.

«Ал-Маликий»да фармакология яхши ёритилган. Муаллиф айниқса юнонларга маълум бўлмаган дориларнинг таъсирини қандай қилиб ўрганиш ва кузатиш кераклигини ўргатади. Бу ишда у доривор нарсаларнинг мазаларига таянса ҳам, биринчилар қаторида дори таъсирларини аввал ҳайвонларда синаб қўрилиши лозим эканлигини айтади ва бундай тажрибаларни жуда зарурлигини уқтиради. У ҳар йили янги-янги дорилар кашф этилаётганини ва улар ҳақида қадимги ўтган табиблар ҳеч қандай маълумотга эга бўлмаганларини айтади. Шунинг учун ҳам Али ибн Аббос экспериментал фармакологиянинг асосчиларидан бири сифатида Шарқ табobati тарихидан жой олган.

Ўнинчи аср бoshларида Бухорода туғилган Абу Мансур Ҳасан ибн Нух ал-Қумрий тиб илмининг йирик олими эди. У касалларни тузатишда зур маҳоратга эга бўлганлигидан, уни амир Мансур Сомоний (961—976) ўзига шахсий табиб қилиб олади.

Абу Мансур Бухорий на фақат табиб сифатида, балки Ибн Синодек кишини ўзига шогирд қилиб олган ва унга тиб илмини ўргатиб то бизнинг замонамизгача ўз номини халқ оғзида шараф билан юришига муяссар бўлган устоз сифатида ҳам машҳурдир. Абу Мансур тибга оид «Мажмуъа-йи кабир дар адвийа-йи муфрада» (Содда дорилар ҳақида катта тўплам), «Рисола дар илож-и амрози садр» (Қўкрак касалликларининг давоси ҳақида рисола) ва «Китоб фино ва муно» (Мақсадларни мукамал баён қилган китоб) каби асарларнинг муаллифидир.

Абу Мансур «Китоб фино ва муно»ни инсон аъзоларида пайдо бўладиган ҳар хил касалликлар, уларнинг дорилари ва даволаш усулларига бағишлайди. Бу араб тилида ёзилган асарнинг бир қўлёзма нусхаси бизгача етиб келган. У қисқача сўзбоши ва қуйидаги уч мақоладан ташкил топган.

1) ич касалликлари ва уларни даволаш ҳақида.

2) баданнинг сиртида бўладиган касалликлар ҳақида.

3) иситма безгак касаллиги ҳақида.

Ўрта асрлар Шарқида ўсимлик ва зийнатга оид дориларни ўрганиш тарихига бир назар ташлар эканмиз, юқорида номлари зикр этилган олимларнинг ботаника ва доришунослик фанининг дастлабки ўрганлиши ва унинг кейинги даврдаги тараққиёти учун катта ҳисса қўшганликларини биламиз.

Жумладан Ибн Сино ўз замонасига қадар табобат эришган ютуқлардан фойдаланган, ёзиб қолдирилган асарларни синчиклаб ўқиб ўрганган олим эди. Шу билан бирга у ўзининг кузатиш ва тажрибалари жараёнида қўлга киритган ютуқлари билан табобатни бойитган, тиб илмининг ўрганилмаган соҳаларини ўрганган ва улар ҳақида айрим-айрим мустақил асарлар яратган тараққий-парвар табиб эди. Бунга қўлингиздаги Ибн Синонинг «Зийнат китоби» яққол мисол бўлади.

Абу Али ибн Сино (980—1037) табобат соҳасида жуда куп асар яратган. Улардан 30 дан кўпроғи бизнинг давримизгача етиб келган ва энг муҳимлари ўзбек ва турк тилларига таржима қилинган. Олимнинг шоҳ асари «ал-Қонун фи-т-тибб» (Тиб қонунлари) қуйидаги бешта китобдан иборат: I — назарий масалалар (қуллиёт)га бағишланган; II — содда дориларга аталган; III айрим аъзоларда юз берадиган касалликларга оид; IV — бадан аъзоларига умумий бўлган касалликлар ва зийнатга тегишли; V — мураккаб дориларга бағишланган.

Мазкур «Қонун»нинг бешта китобидан фақат иккинчи ва тўртинчисидагина зийнат масаласига махсус тўхталган. II китоб доришуносликка бағишланган бўлиб, унда ўсимлик, маъдан ва ҳайвонлардан олинадиган 810 та содда дорининг номини алифбо тартибида жойлаштириб таърифланади ва ҳар бир дорининг қайси касалликка даво эканлиги ва бунинг натижасида инсон аъзоларига қандай зийнат бахш этишлиги кўрсатилади. Бу китобдаги 810 та содда дорилардан 266 таси зийнатга оид бўлиб, бу ҳол Ибн Сино ўз ижодида зийнатга жуда катта аҳамият берганлигини кўрсатади. Биз қўлингиздаги китобга мазкур 266 та дориларнинг зийнат ҳақидаги бобларини ҳеч қандай ўзгаришсиз киритдик.

«Қонун»нинг тўртинчи китоби етти фандан иборат бўлиб, охириги еттинчи фани зийнатга бағишлангани учун бу фан «Зийнат» деб аталган. «Зийнат» фанида асосан мураккаб дориларни қўллаш билан кишиларни муолажа қилинади ва уларга зийнат бағишланади. Ибн Сино

томонидан тавсия этилаётган барча содда ва мураккаб дорилар, жумладан, мўйни тўкилишидан саклайдиган, сочни узайтирадиган, «тулки касаллиги» ва «илон касаллиги»ни даволаш кабилар 29 бобда баён қилинган. (Тўлик маълумот олиш учун қўлингиздаги китоб мундарижасига қаранг).

«Зийнат» фанининг сўнгида Ибн Сино уни қуйидаги сўзлар билан яқунлайди: «Зийнат китоби» тугади ва, шу билан бирга Қонуннинг тўртинчи китоби ҳам тамом бўлди». Демак, «Қонун»да келтирилган зийнат ҳақидаги маълумотлар муфассал бўлиб, у мустақил китоб деб аталишга ҳақлидир.

ЗИЙНАТ ҲАҚИДА ИБН СИНО ВА АБУ БАҚР РОЗИЙ АЙТГАНЛАРИ

Ибн Синонинг содда дориларга бағишланган «Тиб қонунлари» нинг иккинчи китобини ўрганар эканмиз, биринчи галда Розий ва унинг шогирди ёзиб қолдирган «Қасалликлар тарихи» номли асарида маълум бир касалликка қарши ишлатилган дори Ибн Синода ҳам шу касалликка қарши ишлатилганми ёки йўқми деган савол туғилди. Текшириш шуни кўрсатдики, содда дориларни кўпчилик қисмидан Розий қандай мақсадда фойдаланган бўлса, Ибн Сино ҳам шу мақсадда фойдаланган экан. Бу ҳол масаланинг бир томони ҳалос. Ибн Сино ўзидан олдин ўтган табибларнинг тиббий-назарий фикрларидан, даволаш усулларидан ва улар кашф қилган содда ва мураккаб дориларидан ўринли фойдаланган. Шу билан бирга Ибн Синонинг ўзи ҳам янги-янги назарий ва амалий тиббий кашфиётлар муаллифидир. Шунинг, учун биз қуйида жуда кўп кишилар муҳтож бўлаётган зийнат учун ишлатиладиган, асосан содда дорилар, айрим ҳолларда эса мураккаблари ҳақида ҳам сўз юритамиз. «Тиб қонунлари»нинг содда дориларга бағишланган қисмида зийнатга оид боб бўлиб, унда киши кўркини бузадиган турли иллатларга даво бўлувчи, зийнат бағишловчи ва баданнинг барча аъзоларига ҳусн берувчи дорилар тавсиф қилинган. Қуйида шундай дорилардан баъзиларини келтирамеиз ва уларнинг ижобий таъсирини «Қасалликлар тарихи»дан қиссалар келтириб исботлаймиз.

«Тулки касаллиги» яъни мўй тўкилиши ҳақида

Ибн Сино шундай дейди: Пиёз юзни кизартиради. Уруғи доғни кетказади. Бу «тулки касаллиги»да мўйи тўкилган ерга ишқаланса, жуда фойда қилади. Уруғи туз билан қўшиб ишлатилса, сўгалларни кўпаради. Денгиз пиёзини зайтун ёғи ва санавбар елими билан сўгалларга суртилса, уларни кўпаради. «Тулки касаллиги» ва «илон касаллигида» суртилса ва ишқаланса, сочни ўстиради. Денгиз пиёзи, айниқса хомининг мағзи, товон ёрилганида фойда қилади. Сиркаси рангни чиройли қилади.

Абу Бакр Розий эса бундай дейди: Дорой ал-Ақволда яшовчи бир киши менинг ҳузуримга келди, унинг бошида икки бармоқдек жойда «тулки касаллиги» бор эди. Унга ўша жойни латта билан қонагунча ишқала, ундан кейин у жойни пиёз билан ишқала деб кўрсатма бердим. У шундай қилди, бироқ кўп марта ҳаддан ташқари ишқалаганидан у жойда пуфакчалар ҳосил бўлди. Шундан кейин ўша жойга товук ёғи суртишни буюрдим. Натижада ачишиш босилди ва бир ойда сочи аслидан яхшироқ, қорароқ ва қалинроқ ўсиб чикди.

Ҳар хил рангдаги доғлар ва пес касаллиги ҳақида

Ибн Сино шундай дейди: Цитронинг сиқиб олинган суви рангни тоза қилиб, сепкилни кетказади. Қобиғининг куйиндиси песга суртиладиган яхши доридир. Балозур сўгални, песни, теридаги нақшларни кетказади ва балғамли «тулки касаллиги»ни тузатади. Парпини суртиш ва базаржали деб аталган жуворишдан ичиш песни кетказади ва шунингдек моховга ҳам фойда қилади. Чинор қобиғида тозалаш ва қуритиш қуввати бор. Кўпинча песга қарши фойда қилади. Қайроғоч тугунидаги рутубати юздаги доғларни кетказади. Хўллигида қобиғи сирка билан бирга песни кетказади. Игир рангни тозалайди, доғ ва песга фойда қилади. Кўзикулокнинг шароб билан қайнатилган қуюқ суртмаси пес ва темираткига фойда қилади. Етмак пес ва доғни, айниқса қорасини ва сепкилни кетказади. Айиқтовоннинг барглари ва шохлари қуришидан илгари ишлатиб озгина фурсат боғлаб қўйилса, пес, тирноқлардаги оқларни кетказади ва «тулки касаллиги»ни тузатади. Еввойи гул ҳамиша баҳорнинг япроғидан қуюқ суртма қилиб, песга олти соатгача суртиб қўйилса, яхши илож бўлади. Бунинг қуюқ суртмасини қўйгандан кейин

арпа уни истеъмол қилиниши муносиб бўлади. Янчилган гул ҳамиша баҳор офтобида догга чапиб куригунича кўйилса, сўнг уқалаб ташланса, уни тузатади.

Абу Бакр Розий эса бундай дейди: Бир кишида пўст ташлайдиган пес касаллиги бор эди. Устоз Розий унга мохоний ҳабдан бир ичим ичиб, шўр балгам моддасини чиқаришни ва ҳаммомга тушиб туришни, пес булган жойга гул ёғи ёки қаймоқ суртишни ва сиканжубин қушиб аралаштирилган сувдан кўп ичишни буюрди. Бу касалликни қуруқ ерга ўхшаш, тузатиб бўлмайди, аммо сув билан ва хўллаш билан тузатса бўлади деди.

Юқорида Абу Бакр Розий тилга олган мохоний ҳаби катта сассик ҳаблар хилига қиради. Унинг ҳақида Ибн Сино «Тиб қонунлари»нинг 5- китобида шундай дейди: У ҳаб ғализ хилтларни чиқаради ва тикилмаларни очади, шунингдек, бўғин ва ёнбош оғриқларига ҳамда баҳак, песлик, мохов ва «филлик» касаллигига фойда қилади. Бу ҳаб мохоний исми билан танилган.

Таркиби. Қаврак елими, Эрон қаврағи, говшир, мулк, сабр, исирик, ҳалила ва Абу Жаҳл тарвузи этларининг ҳар биридан саккиз дирҳамдан, елимли сутўт, девпечак, фарфиюн, чакамуғ ва савринжонларнинг ҳар биридан тўрт дирҳамдан, турбуддан ун дирҳам, қундуз қиридан икки дирҳам, сакмуниёдан уч дирҳам, дарахт пўкагидан икки дирҳам, заъфарон, сунбул, қоқила, оқ гулхайри илдизи, чаёнўт, дорчин ва хавлинжонларнинг ҳар биридан бир дирҳамдан олинади. Буларни майдалаб одатдаги усулда ҳаблар тайёрланади.

Семиртириш ҳақида

Ибн Сино шундай дейди: Баданни озиклантириш ва семиртириш учун маска ёғи суртилади. Ҳабб уз-залам семиртиради. Наша уруғи семиртиради, чиройли қилади. Ёввойи сано уруғи семиртиради. Долчин семиртиради. Айтишларича: юз рангини ва бадан тусини чиройли қилади. Леканора жуда семиртирувчидир. Аччиқ бодом сепкил нуктали қонталаш, излар ва офтобдан қорайишга қарши кўлланилади. У юздаги ажинларни ҳам ёзиб юборади. Аччиқ бодом дарахтининг илдизи эса қайнатиб кўйилганда сепкилга қарши восита бўлади. Ширин бодом ейилса, семиртиради. Сут семиртиради. Ҳатто оғиз суви иссиқ ва қуруқ мижоз сабабли озган одамларнинг мижозини хўллаш ва ёмон хилтларни чиқариш ва шу

билан озикни яхшилаш орқали семиртиради. Қатикни темир тўполи билан берилса, ўшандай одамларни тез семиртиради. Қаклик гўшти семиртиради. Анжир баданда тез тарқалади ва у ёғ тўплаб семиртирувчи ва битлатувчи ҳамдир.

Абу Бакр Розий эса бундай дейди: Бир кишида кизамук касалидан сўнг қусиш ва кўп кўнгил айнаш юз бериб, бурнидан кўп сув оқар эди. Устоз Розий бурнидан оққан сув сабабли омон қолган деди. Агар бу сув окмаганда суюк ва тез-тез ич кетиш юз бериб, бу кишини ҳалок этар эди. Сўнгра кизил гул кулча дориси ва уд кулча дорисини истеъмол қилишни, юрагининг тепасига сандал ва кофур суртишни буюрди. Узум ғурасининг суви ёки татим сувида пишган жўжа ва бошқа қуш болалари билан овқатланиб, бадачини қувватлантиришини ва касалдан янги турганларга қўлланадиган бошқа тадбирларни тайинлади. Ингичка оғрик (дикк) касаллигидан озиб кетган бир қиз болани олиб келдилар. Устоз Розий уни ҳар куни иссиқ сувга ўтқазиш, баданига гунафша ёғи суртиш ва бу китобда тилга олинган шакарсиз арпа суви билан озғинлиги тузалгунча чора кўриш керак деди. Ундан сўнг иссиқ сувга ўтқазиш ва гунафша ёғини суркашни такрор буюриб, қовундан ташқари ҳўл меваларни ейишга рухсат қилди. Саккиз яшар бир озғин болачи олиб келиб, овқат ейишида камчилик йўқ, лекин кундан кунга озиб, ингичкаланиб қетяпти, кўп чанқайди ва ухлаганда эрталабгача сийиб кўяди дедилар. Устоз унга арпа ва анор суви ёки ғўра сувини ҳамда шу касалликка муносиб бошқа дориларни истеъмол қилишни буюрди. Бир киши меъдамда арпа суви сингмайди ва тухтамайди деди. Устоз унга арпа сувини ўшанча миқдорда анор донининг суви билан аралаштириб ич, шунда меъданг бақувватлашади деб буюрди. Устоз нордон нарсаларнинг ҳаммаси тишларни камаштиради, фақат семизўт бундай эмас, мулойимлиги нордонлигидан ортиқча бўлган нарсалар бундай деди. Нишопур оқ равочи тишларни камаштирмайди, чунки унда мулойимлик бор. Аммо ёввойи кизил равочда нордонлик кучли бўлиб, у камаштиради. Бирор киши семиришни хоҳласа қаттик чўлламагунча сув ичмасин, ичганда ҳам озгина-озгинадан ичсин, сувга конгунча ичмасин деди.

Бадан ва юз рангининг синикиши ҳамда уларнинг даволари ҳақида

Ибн Сино шундай дейди: Тухумнинг оқини юзга суртилса, қуёшнинг тери рангини қорайтиришига тўскинлик қилади, қорайганини кетказади. Сариги қовурилиб, асал билан эзилса, сепкил ва офтобдан қорайганга қарши суртма бўлади. Ўрдак ёғи, панжангушт, ҳалила рангни тозалайди. Бокила рангни яхшилайди, иссоп рангни чиройли қилади. Сарик йўнғичқа ёғи ранг бузилганига қарши, айниқса кўз атрофида бўладиганга қарши яхши доридир. Самоъий лойи гавдани тиниқ ва чиройли қилиб, юзни ярақлатади. Зира юзни тиниқ қилади. Сутни баданга суртилса, теридан хунук изларни кетказади, ичилса, терининг рангини яхшилайди. Лекин туя сути бундан мустасно бўлиб, ундан оқ доғ пайдо бўлиш хавфи камдан-кам бўлади. Сутни шакар билан ичилса, юзнинг рангини, айниқса хотинларни чиройли қилади. Гулсафсар билан юзни ювилса, тозалайди, ялтиратади ва ажинларни кетказади.

Абу Бакр Розий эса бундай дейди: Қони сафроли бўлган бир йигитда эшак еми тошган бўлиб, бир қанча марта қон оқдирган экан. Ҳозир баъзи аъзоларида оғриқ ва баданининг ҳаммасида эса синикиш бор эмиш. Устоз Розий унинг чорасида ҳар уч кунда бир марта эрталаб бир катта қадахда ўрик ивтилган сув ичиб, бир соат ўтқач, бир қадах анор суви ичишни буюрди. Овқатга нордон таомларни тайинлади. Ҳалила қайнатмасининг таркиби бундай: ҳалила ўн дирҳам, шоҳтара ва маккий сано-уч дирҳам олиниб, етарли миқдордаги тоза сувда қайнатилади. Сузилгандан кейинги тиниқ сувга йигирма дирҳам шакар қўшиб истеъмол қилинади.

Бир киши Ироқдан Рай шаҳрига келиб, совуқдан иситмалар эдим, хаё қилиб менга совуқлик нарсалар бердилар, натижада юзим қорайиб, қусиш ва ич кетиш кўп бўладиган бўлди деди. Эндиликда меъда оғриғи пайдо бўлди. Сув ва бошқа суюқлик нарсалар ичаолмайман. Ҳозирги вақтда иситма мендан кетган деди. Устоз Розий иситманинг кетганлиги айтиб ўтганинг бўшанишдан деб, қуйидагиларни буюрди: крахмал ва катиرو — ҳар биридан икки дирҳам; пўсти олинган бодом, оқ кўкнор уруғи ва бокила уни — ҳар биридан беш дирҳам олиб, сабистон олхўриси шираси билан қориштирилгандан кейин озгина-озгина истеъмол қилинади. Ундан кейин бодом ёғини

хўплаб ичади. Шунингдек, янги соғилган илиқ сут олдида туради. Бир гал бодом ёғидан хўплаб, иккинчи гал илиқ сутдан бир дирҳам миқдорида хўплайди. Овқати бодом ёғи билан ундан тайёрланган фолузаж бўлсин деди. Фолузаж холванинг бир тури.

Сочни тарбиялаб узайгириш ва ҳар хил рангга бўяш ҳақида

Ибн Сино шундай дейди: Марсин ёғи, шираси ва қайнатмаси сочни илдизини кучли қилади ва тўкилишга монеъ бўлади, шунингдек, сочни узайтиради ва қорайтиради. Араб акациясининг шираси (ёки елими) сочни қорайтиради, рангни яхшилайти. Омила соч илдизини қувватли қилиб, уни қорайтиради. Озоддарахт сочни узайтиради. Еввойи «сигир қуйруқ»нинг олтин рангли гули сочни қизартиради. Боқила пўстидан қуюқ суртма қилиб, сочга суртилса, уни юшоқ қилади. Мирта ёғи мўй ўсадиган ерларни пишиқ ва кучли қилади ва мўйни қорайтиради. Қуст ёғи мўйни ёшлик чоғидагидек қилиб сақлайди. Аччик бодомнинг ёғи асал билан, айниқса мурр, гулсафсар, илдизи ва эритилган мум ва қайнатилган узум шарбати билан қўшиб бошдаги қазғоқ ва кепакланишга қарши суртилса, фойда қилади. Ўсма мўйни бўяйди. Захра сочни ёзади, соч қазғоқланишига яхши доридир. Ликий шираси, хусусан унинг Хиндистондан чиқадиган хили мўйни қизартиради ва кучли қилади. Ток лойи мўйни ўстирадиган суртмалар ва соч ҳам қошни бўяйдиган бўёқлар таркибига қиради. Марказит тери тегидаги қамалиб қолган рутубатларни шимдиради, сочни майинлаштириб, жингалак қилади. Қунор дарахтнинг меваси мўй тўкилишига тўскинлик қилади ва уни узайтиради, кучли ва майин қилади. Қунор дарахтида бош қасмоғини ва кепагини кетказадиган ва мўйни қизартирадиган елим бор. Қунжут сочни узайтиради; айниқса пояси ва баргининг шираси шундай, улар сочни юмшатади ва қазғоқни кетказайди. Қунжут ёғида марсинни қайнатиб ишлатилса, сочни тўкилишдан сақлайди, уларни қувватли ва пишиқ қилади. Мози суви ва у ювилаган сув сочни қорайтиради. Маймунжоннинг шохларини барги билан қўшиб қайнатилган сув сочни бўяйди. Ладан мўйни ўстиради, қуюқ қилади, қўпайтиради, сақлайди, айниқса марсин ёғи билан шароб билан ишлатилганда шундай қилади. У латиф чуқур сингувчи, эритувчи ва этни еювчи,

бузукликни тозаловчи ва мўй учун ярокли моддани тортувчи бўлганлиги учун шундай таъсир кўрсатади. Лекин бошланаётган ялтироқ каллик касалига, сочининг сийраклашиши ва тўкилишига қарши кучли фойда қилади. Дармана секин ўсадиган ва тўкилиб кетаётган соколни ўстиради.

Абу Бакр Розий эса бундай дейди:

Бир хотин келиб, бошимнинг баъзи жойларидан соч бўлак-бўлак бўлиб тўкилаётир, бошим тепасида каттик ҳарорат бор ва гоҳида менда васвасага ўхшаш бир ҳол юз беради деди. Устоз Розий унга сачратки суви билан тайёрланган сабир ивитмаси истеъмол қилишни, гунафша ёғини бурунга тортишни, бошига гул ёғи, ва гул суви қуйишни ва жинсий алоқани аввалгидан кўпроқ қилишни буюрди.

Сафро мижозли бир йигитнинг сочлари тўкилар эди. Айниқса ҳаммомда жуда кўп тўкилар эди. Устоз унга сён олдин бир касалликка учраган эдингми, бу иллат ўша касалликдан кейин пайдо бўлдим, деб сўради. У йигит ҳа, роса бир ой иситмаладим деди. Шундан кейин Устоз Розий унга ҳар куни кор билан совутилган буғдой талкони (қайнатмаси)дан бир ичим истеъмол қил ва ҳар куни кечаси бошингга марсин ёғи сурт деб буюрди. Ҳаммомга тушишдан ўзингни тий деб таъкидлади.

Ориқлатиш ва гўштдор кишилардан гўштни камайтириш ҳақида

Ибн Сино шундай дейди: Тузланган эски пишлок ориқлатади.

Лок жуда каттик оздиради. Сандаракнинг бир дир-хамининг тўртдан уч қисми миқдоридагисини сувга ва сиканжубинга солиб ичирилса жуда ҳам оздириб юборади. Мурчни натрун билан кўшиб ишлатилса оздиради. Қайқахун ҳам оздириш хусусиятига эга.

Абу Бакр Розий эса бундай дейди:

Табиблар ал-Ҳусайн ибн Абдувайҳнинг ўғли ҳақида унинг тўлалигига қараб рутубатли касалликка учраган деб ўйлаганлар. Чунки улар гўштдор киши билан семиз кишини фарқлай олмас эдилар.

Унинг бўғинларида бир оз оғриқ пайдо бўлиб, кейинчалик йўқолган экан. Ундан бир неча марта кон олдим ва ҳар ҳафтада бир марта унга сафро хайдовчи сурги дори бердим, чунки унинг сафро хилти йирингли ва

ўткир эди. Унга нордон, чучмал ва буриштирувчи овқатлар тайинладим. Ширинлик, ёғлик ва ўткир нарсалар ейишни манъ қилдим. Қасаллиги енгиллашди ва унинг арзимас аломатларигина қолган эди. Шу тадбирни анча вақтгача давом эттирган эдим, тузалди ва шу билан бирга, унинг баданидаги гўшт камайди.

Сўғал ва уни кетказиш ҳақида

Ибн Сино шундай дейди: Сутли утлар тут шаклидаги сўғални ва умуман сўғалларни, холларни ва тирноқлар атрофидаги ортикча этларни кўпаради. Газақўт сода билан кўшиб сўғал ва тут шакли сўғалларга кўйилади. Геккон калтакесагини янчиб боғланса, сўғалларни кўчиради. Мухсимон сўғалларни ҳам кўпариб чиқаради. Гальбан елими ясимксимон сўғалларни кўпаради. Седана осилиб турувчи сўғалларни кетказади. Анжирнинг хомини шунингдек баргини ҳам сўғал ва буларнинг ҳар хил турларига суртилади. Анжир айниқса одам анжир тутсимон ўсмаларни, унинг баргидан олинган суви бадандаги сунъий нақшнинг изларини кесади (кетказади). Пиёз уруғи туз билан кўшиб ишлатилса, сўғалларни кўпаради. Семизўт билан сўғалларни қирадилар. Итнинг сийдигини сўғалларга ишлатилади. Кўйнинг қумалогини сирка билан кўшиб чумолисимон, жуволдизсимон ва тутсимон сўғалларга суртилади. Ток суви чумолисимон сўғалларга дори бўлади. Ложувард сўғалларни тушириб юборади. Анжирнинг хомини, шунингдек баргини хол, сўғал ва буларнинг ҳар хил турларига, доғларга суртилади. Мажнун тол ёғочининг кулини сирка билан сўғалга кўйилса, қуритади. Осилган ва осилмаган бўлса ҳам, уни кўчириб туширади.

Абу Бакр Розий эса бундай дейди:

Бир болага сўғал чикқан эди. Устоз Розий унга ҳар ойда девпечак қушилган ҳалила қайнатмасини сабир билан истеъмол қилиб юрушни буюрди. Бу қайнатма болалар учун шундай миқдорда тайёрланади: сарик ҳалила, шохтара, Маккий сано ва девпечак — ҳар бирдан беш дирҳам олиб етарли миқдордаги тоза сув билан қоидага мувофиқ қайнатилади. Бир кишининг баданида сўғалга ўхшаш тошмалар тошган бўлиб, у тошмалар юмшоқ ва ичи сув билан тўлган эди. Устоз Розий бу кон чикиндиладаридан касал табиати сингдириб юборишдан ожизлик қилган деди ва касалдан кон олдирдингми деб

сўради. У киши бултур кон олдириб, енгил тортган эдим деган эди, устоз унга ҳар ойда бир марта кон олдири ва тўрт марта ҳалила қайнатмаси истеъмол қил деб буюрди.

Сепкил ва унинг давоси ҳақида

Ибн Сино шундай дейди: Гулсафсар илдизи ўзи баробарича харбақ билан кўшиб ишлатилса, сепкил ва нуктали конталашларни кетказади. Сиқиб олинган цитрон суви рангни тоза қилиб, сепкилни кетказади. Тухумнинг оқини юзга суртилса, қуёшнинг тери рангини қорайтиришга тўсқинлик қилади, қорайганини кетказади. Сарифи қовурилиб, асал билан эзилса, сепкил ва офтобдан қорайганга қарши суртма бўлади. Қовун терини тозалайди, айниқса уруғи ва ичидаги бошқа нарсалар сепкил, доғ ва бошнинг кепаклашишида фойда қилади; айниқса ичидагисини қандай бўлса, шундайлигича бугдой уни билан хамир қилиниб, офтобда қуритилса, юқоридаги таъсирни беради. Айиқ қонини иссиқ ҳолда суртилса, доғ ва сепкилга фойдалидир. Қанақунжут ёғи қора доғ ва сепкилга яхшидир. Келин тили янгисининг уруғи билан янчиб, юздаги доғларга, сепкилга ва эскирган нуктали кизил конталашга суртилса, уларни кетказади. Қора йўнғичканинг ёввойиси ва шунингдек экиладигани сепкилга қарши ишлатилади. Аччиқ бодом дарахтининг илдизини қайнатиб қўйилганда сепкилга қарши кучли восита бўлади. Сўлак, сепкилни, улик қонни кетказади. Сигир сутидан қилинган оғизнинг суви суртилса, сепкил ва доғларни кетказади, гоҳо ичганда ҳам шуларга фойда қилади. Мураккаб дорилардан намуна: Турп уруғи ва хардални сирқада ивритилган анжир билан кориштирилса, сепкилни кетказадиган дорилардан бўлади. Хардал ва зирнихдан тайёрланган дори пўстни бир оз шилса, лекин шилинган жойни яра қилмайдиган бўлса, у ҳам сепкилни кетказадиган дорилардан бўлади. Мана бу дори жуда фойдали бўлиб, тенги кам учратилади, унинг таркиби қуйидагичадир: симобдан икки дирҳам олиб, уч дирҳам янчилган аччиқ бодомга кўшиб ўлдирилади; симобдан асар қолмайдиган бўлиб ва янчилган бодом қорайиб кетгунча эзилади. Сўнгра шуларнинг ҳаммасича жуда майда янчилган қовун уруғи кўшилади ва бу таркибни бир ҳафта давомида ҳар кеча суртиб, эрталаб ювиб ташланади.

Абу Бакр Розий эса бундай дейди: Бир боланинг юзида

сепкил бор эди. Устоз Розий унга девпечакдан бир ичим бериб, пишлоқ зардоби истеъмол қилиб юр деб буюрди.

Тиш ва оғизни соғлом, озода ва хушбўй тутиш ҳақида

Ибн Сино шундай дейди: «Яман долчини» оғизни хушбўй қилади. Лимонўт оғизни жуда хушбўй қилади. Аристолохия, айникса унинг думалоқ хили тишларни ялтиратади, кирини кетказади. Петрушканинг боғда ўсадигани оғиз ҳидини жуда яхшилади. Мастаки тишни тозаловчи дориларга, пардоз мойларига кўшилади ва ҳусндор қилади. Миррани оғизда тутилса, оғизнинг хидини яхши қилади, ёмон хидини кетказади. Қуйдирилган туз тишни тошлардан тозалайди. Малобатрни тил тагида олиб турилса, оғизни хушбўй қилади, ўйилишга йўл кўймайди. Денгиз қисқичбақасининг қуйдирилгани тишларни тозалайди, Қакликўт тиш тошларида яхшидир. Тузланган балиқдан қилинадиган нонхўриш меъда бузилиши натижасида пайдо бўладиган оғиз ҳидланиши ва меъда бузуклигини йўқотади. Қалампирмунчок оғиз ҳидини ёқимли қилади. Бетель нафасни хушбўй қилади, оғиздаги ёмон хидни кетказади ва тишларни қизартиради. Хавлинжон оғизнинг ёмон хидини яхши қилади. Олтинни оғизда ушлаб турилса, оғизнинг ёмон хидларини кетказади. Балиқ елими оғиз касалликларида ва песга қарши ишлатиладиган дорилар таркибига киради. Шеролчин яъни назла ўтининг илдизини чайнаб оғизда тутиб турилса, оғизнинг оқариб оғришига қарши фойда қилади. Назла ўтининг қайнатмаси эса тиш оғриғига, хусусан совуқдан бўладиганига фойда қилади. Илдизини сирка билан қайнатиб, оғизда ушлаб турилса, кимирловчи тишларни маҳкамлайди.

Абу Бакр Розий эса бундай дейди: Бир йигит тиш оғриғига учраб, сийдиги қизарган эди. Устоз Розий унга қортиқ кўйиш билан бирга, чаҳор рағ деб аталган томрдан кон олдир деб буюриб, шеролчин чайнашни, сирка билан оғиз чайишни ва эрталаблари анор суви ичишни буюрди. Бир кишининг тишларидан биттасини курт еган эди. Устоз Розий бошқа тишларни ҳам ишдан чиқармасин деб олиб ташлашни буюрди. Ундан кейин ўша тишининг ўрнига янчилган зок кўйишни тайинлади. Тиш хусусида зок доғлаш ўрнига ўтади деди. Бир хотин тиш оғриғидан шикоят қилиб, оғзимга совуқ сув олсам, жуда

алам беради деди. Устоз Розий «Ақрабодин»да ёзилган «фалтафикун» деб номланган иссиқ дори билан тишларни ишкалашни ва иёраж ҳабини истеъмол қилишни буюриб, овқатга нохот шўрва, асал ва исфидбожлар каби таомлар бўлишини тайинлади. Бир кишининг тишларида оғриқ, оғзида тошмалар ва бошида алангаланиш бўлиб, сийдиги сариқ эди. Устоз Розий унга қон олдиришни буюрди. Бир кишида тиш оғриғи бўлиб, совукдан азият чекар экан. Устоз Розий унга ёғни иситиб, бир соатгача оғзингда тутиб тур ва тузни қиздириб, ташқарисидан лунжинг устига кўй деб буюрди. Бир кишида тиш оғриғи бўлиб, совук сув ичганда роҳатланар эди. Назла ўти ҳам пором келган, юзида ва милкида бўлган шишлар иссиқ эмас эди. Устоз Розий ўша томон томирдан қон олишни ва иёраж ҳаби билан бўшалишни буюрди. Шиш ортиб кетмасин деб ҳаммомга тушишни манъ қилди. Шунингдек, кам овқат ёйишни уқтирди. Томирдан қон олиш билан иёраж истемолини биргалаштирганингиизнинг сабаби нимада деб устозга савол бердим. Чунки иссиқлик ва совуқликнинг ҳеч бирида ошиб кетиш йўқ, иллат ёлғиз ортиқча моддадандир деди. Шундай қилиб ҳам қифолдан қон олиш билан, ҳам иёраж ҳаби билан бошни тозалаш талаб этилди деди.

Қуйида «Қонун» II ва IV китобларидан сайлаб олинган, зийнатга онд маълумотларни ўқийсиз.

Ҳ. Ҳикматуллаев.

ЗИЙНАТГА ОИД СОДДА ДОРИЛАР

Эрман

Эрман рангни яхшилайти. «Тулки-касалиги» ва «илон касалиги»га фойда қилади. Кўз ости ва бошқа ерларда бўладиган гунафша рангли изларни йўқотади. Эрманнинг зайтун ёғи билан аралаштирилгани пашша ва чивинларнинг баданга қўнишига тўскинлик қилади. Унинг сувини сиёҳга қўшилса, бу сиёҳ билан ёзилган китобга сичкон тегмайди.

Марсин

Ёғи, шираси ва қайнатмаси сочнинг илдизини қучли қилади ва тўкилишига монёъ бўлади, шунингдек, сочни узайтиради ва қорайтиради. Уруғининг зайтун ёғидаги қайнатмаси терлашни тўхтатади ва терлашдаги тери шилинишини тузатади. Қуриган япроғи қўлтиқ ва бут орасидаги ҳидланишга қарши ишлатилади. Қули тўтиёнинг ўрнига ўтади ва сепкилни кетказди.

Ақоқиё-араб акациясининг шираси (ёки елими).

Сочни қорайтиради, рангни яхшилайти ва совукдан ёрилганга фойда қилади.

Денгиз пиёзи

Денгиз пиёзини зайтун ёғи ва ротиёниж (санавбар елими) билан сўгалларга суртилса, уларни қўпаради. «Тулки касалиги» ва «илон касалиги»да суртилса, ва

ишқаланса сочни ўстиради. Денгиз пиёзи, айникса хомининг мағзи, товон ёрилганида фойда қилади. Сиркаси рангни чиройли қилади.

Анзиратгўштхўр

Доимо уни ичиш, хусусан қариларда, ялтироқ калликка олиб келади

Омила

Соч илдизини қувватли қилиб, уни қорайтиради.

Тирнокгул; озаргун

Сиркада эзилгани, «тулки касаллиги»да фойда беради.

Сассиқ каврак

Гавданинг ҳидини ўзгартиради. Зайтун ёғи билан малҳам қилиб, қўйилса, кўз остидаги қонталашни тез кетказади.

Панжангушт

Унда терини тозалаш хусусияти бор.

Уд дарахти

Агар уни чайналса, ёки қайнатмаси билан оғизни чайқалса, оғиздаги ёмон ҳидларни кетказади. Ундан толкон тайёрлаб баданга суртилса, уни хушбўй қилади. Ундан олинган тутатқи кундур ўрнида ишлатилади.

Адороқий

Сепкилга фойда қилади.

Озоддарахт

Япроғининг суви битни ўлдиради. Озоддарахт, айникса илдизи, узум шароби билан истеъмол қилинганда, сочни узайтиради.

Гулсафсар илдизи

Ўзи баробарича ҳарбақ билан қўшиб ишлатилса, сепкил ва нуктали қонталашларни кетказади. Ўзи ишлатилганда ҳам шундай таъсир қилади.

Цитрон

Сиқиб олинган суви рангни тоза қилиб, сепкилли кетказади. Қобиғининг куйиндиси песга суртиладиган яхши доридир. Қайнатмаси оғиз ҳидланишини кетказади, семиртиради. Қобиғини оғизда тутиб турилса ҳам ҳидини кетказади.

Чўл қуёни

Қони сепкилли тозалайди. Қалласининг кули «тулки касаллиги» учун яхши даводир, хусусан денгиз қуёниники. Қуён қорнини ичидаги нарсалари билан бутунлигича товада козуриб куйдирилса ва янчиб гул ёғи билан истеъмол қилинса, сочни ўстиради. Дискуридуснинг айтишича, денгиз қуёни қорнининг бир ўзини ёки қичитки ўт билан бирга қўшиб боғлабса, сочни батамом туширади.

Эшак кохуси

Сирка билан қўшиб суртилса, доғни тузатади; пўст ташлаш касаллигини тузатади. Бу таъсирда япроғи илдизидан бўштроқдир.

Олмос

Тишларни яхши тозалайди.

Яман долчини

Оғизни хушбўй қилади.

Одам

Айтишларича, одамнинг эрлик уруғи доғни кетказади. Болаларни мис идишга сийдириб, олинган сийдик тузи ҳам

шундайдир. Сепкилни ҳам тозалайди. Одамнинг ахлати ок доғга фойда қилади.

Момақалтирок

Сепкилга фойда қилади ва уни муътадиллик билан тозалайди.

Арека пальмасининг данаги

Доғни кучли равишда кетказади.

Денгиз қуёни

Қони иссик бўлиб, сепкил ва доғни тозалайди. Бошининг куйдирилгани «тулки касали»да мўйни ўстиради; айниқса, айиқ ва илон чарвиси билан бирга ишлатилса жуда ўстиради. Ўзини қўйиб боғланса, мўйни тўкиб юборади.

Ипак

Ипак битни пайдо қилмайди, деб ўйлайдилар.

Бон дарахти

Меваси қора ва қизил қонталашларга, сепкил, доғ ва яралардан қолган изларга фойда қилади; ёғи ҳам шундай.

Баҳман

Семиртйради.

Балозур

Сўгални, песни, теридаги нақшларни кетказади ва балғамли «тулки касаллигини» тузатади.

Танакор

Сочга сепилса, сочи ярақлатади. Куюк сурмасини баданга суртилса, қонни баданнинг сиртига тортиб, рангни яхшилайдди. Ориқликда фойда беради. Лекин кўп ейиш тусни қорайтиради.

Пиёз

Юзни кизартиради. Уруғи доғни кетказади. Бу «тулки касаллиги» да мўйи тўкилган ерга ишқаланса, жуда фойда қилади. Уруғи туз билан кўшиб ишлатилса, сўгалларни кўпоради.

Ёввойи пиёз

Сепкилга, айникса офтобда суртилса, фойда қилади. Шунингдек яралардан қолган изларни ҳам йўқотади. Бу танглай ва тилни дағаллайди. Тухумнинг сариғи билан сўгалларга ва сиканжубин билан сутли яраларга суртилади.

Бунк

Терини тозалайди ва унинг тагидаги рутубатларни шимади. Баданни хушбўй қилади, ва нуранинг хидини, кесади.

Ковун

Терини тозалайди; айникса уруғи ва ичидаги бошқа нарсалар сепкил, доғ ва бошнинг кепакланишида фойда қилади; айникса ичидагисини қандай бўлса, шундайлигича буғдой уни билан хамир қилиниб, офтобда қуритилса, юкоридаги таъсирни беради.

Тухум

Тухумнинг оқини юзга суртилса, қуёшнинг тери рангини қорайтиришга тўсқинлик қилади, қорайганини (доғини) кетказади. Сариғи ковурилиб, асал билан эзилса, сепкил ва офтобдан қорайганга қарши суртма бўлади.

Лимонўт

Оғизни жуда хушбўй қилади.

Бақлажон

Рангни бузади, башарани қорайтириб, рангни сарғайтиради. Бақлажоннинг майдаси пўчқодан иборат бўлиб, сепкил пайдо қилади.

Қайрағоч

Юзни ялтиратади.

Сигирқуйрик

Ёввойисининг олтин рангли гули сочни кизартиради.

Мингдевона

Қонни ивитиш ва қотириш хусусияти борлиги сабабли семиртирадиган дорилар таркибига киради.

Ўрдак

Ёғи рангни тоза қилади, гўшти семиртиради.

Парсиёвушон

Қули сирка ва зайтун ёғи билан «тулки ва илон касалликлари» да қуюқ суртма бўлади. Бу мирта ёғи ва шароб билан бирга ишлатилса, сочни ўстиради ва унинг тўкилишини йўқотади.

Семизўт

Бу билан сўгалларни кирадилар. Сўгалларни кайфияти билан эмас, балки хосияти билан кўпоради.

Фундук, ўрмон ёнғоғи

Унинг куйиндиси сочни бўяйди.

Панжангушт

Рангни тозалайди.

Парпи, бувана

Уни суртиш ва базаржалий деб аталган жуворишдан ичиш песни кетказади ва шунингдек моховга ҳам фойда қилади.

Жавз бавво (мускат ёнғоғи) пўсти

Оғизни хушбўй қилади.

Зигир уруғи

Зигир, натрун ва анжир билан бирга сепкил ва сутли тошмаларга қуюқ суртма бўлади. Агар ўзига тенг миқдордаги индов (хурф) билан аралаштириб асал билан корилса, тирноқлар буришишини, ёрилишини ва пўст ташлашни тузатади.

Боқила

Пўстидан қуюқ суртма қилиб, сочга суртилса, уни юмшоқ қилади. Агар у боланинг ковуғига суртилса, мўй чиқармайди. Шунингдек уни тарашланган ерга қайта-қайта суртилганда ҳам мўй чиқармайди. Йирик ловия, айниқса пўсти билан бирга ишлатилса, юздаги доғни, сепкилни ва қизил қонталашни кетказади ҳамда рангни яхшилайдди.

Сийдик

Сийдик теридаги доғни кетказади.

Ҳайвон тезағи

Сусморнинг тезағи ўзининг тозалаш хусусияти билан нуктали қонталаш ва сепкилда фойда қилади. Туянинг тезағи ичилганда шундай фойда қилади ва сўгалларни туширади.

Парпи сичқон ва унинг тарёқи

Песга ва моховга фойда қилади.

Ёнғоқ

Ёнғоқнинг ҳўли хузистонлик табибларнинг айтишича, урилишдан қолган изларга қўйиб боғланади.

Мускат ёнгоғи

Қизил нуқтали конталашни кетказади.

Гентиана илдизи

Илдизи, айникса эслатиб ўтилган шираси, доғни кетказади.

Леканора

Семиртиради.

Анор гули

Милк қонашида яхшидир.

Тери

Афъо илони терисининг куйдирилгани «тулки касаллиги»га суртма бўлади.

Чигиртка

Айтишларича оёқлари сўгалларни кўпоради.

Пишлоқ, панир

Пишлоқнинг суви савдо хилтини тозаловчи даволар билан бирликда ишлатилса, сепкилга фойда қилади. Янги пишлоқ ўз вазнича тило шароби билан анор қобиғида ярми қолгунча қайнатилса, юз тиришиш касалини йўқотади. Тузланган эски пишлоқ ориқлатади.

Индов

Индовнинг суви сигир ўти билан яра изларини кетказиш учун ишлатилади. Уруғи ёки суви қора доғ ва сепкилни кетказади.

Дорчин, долчин

Сепкил ва ясмиксимон қора доғга ва сирка билан қўшиб, сутли тошмаларга суртилади.

Асал майвизак

Зирних билан кўшиб ёмон тирноқларга қўйилса, уларни кўпоради.

Чинор

Қобигида тозалаш ва қуритиш қуввати бор. Кўпинча песга қарши фойда қилади.

Ёввойи арпа

Унинг хоссаларидан бири «тулки касаллиги»ни кетказишдир.

Қайрағоч

Тугунидаги рутубати юздаги доғларни кетказди. Хўллигида қобиги сирка билан бирга песни кетказди.

Чўкма, қуйқа

Қуйдирилган ротиёнаж билан бирликда оқарган тирноқларга ишлатилади ва уларни тўзатади.

Ҳабб. ус-салотин, ҳабб ул-мулк

Ўзига муносиб нарса билан аралаштириб, ични бўшатиш учун қўлланса, сочининг қоралигини сақлайди.

Қон

Айиқ қонини иссиқ ҳолда суртилса, доғ ва сепкилда фойдалидир. Қўршапалак қони тўғрисида айтилган нарсалар ичида, «мўй ўсишини тўхтатади» деган гап бор. Бу дуруст эмас; лекин кўк қурбақалар қони ва кана қони бу жиҳатдан кучлироқдир. Қўршапалак қони эмчакни ўз холида сақлайди, деган гап бор. Бу тажриба билан тасдиқланмаган.

Ёғ

Дафна ёғи «тулки касаллиги»га қарши ишлатилади. Мирта ёғи мўй ўсадиган ерларни пишиқ ва кучли қилади

ва мўйни қорайтиради. Қуст ёғи мўйни ёшлик чоғидагидек қилиб сақлайди. Аччиқ бодомнинг ёғи асал билан, айникса мурр, гулсафсар илдизи ва эритилган мум билан ишлатилса, юздаги буришиш, сепкил, яра излари ва бошқаларга фойда қилади. Буларни қайнатилган узум шарбати билан қўшиб бошдаги қазғок ва кепакланишга қарши суртилса, фойда қилади. Қанакунжут ёғи қора доғ ва сепкилга яхшидир. Сарик йўнғичка ёғи ранг бузилганга қарши, айникса кўз атрофида бўладиганига қарши яхшидир.

Қирқкулоқ

Саситиш ва ўткирлик хусусияти сабабли мўйни сийрак қилади, тарашлайди ва тўкади.

Ҳалила

Рангни тоза қилади

Ҳалим

Семиртиради, бадани курук бўлган кишига мувофиқ келади.

Ўсма, нил ўсимлиги

Мўйни бўяйди.

Қизил гул

Гулни ҳаммомда ишлатилса, тер ҳидини йўқотади. Бундан қуйидагича ювинадиган нарса тайёрланади; шабнам тегмаган гул олиниб, сўлгунча ташлаб қўйилади. Бундан қирқ мисқол, хушбўй сумбулдан беш мисқол олиниб, майда кулчалар ясалади. Қўпинча бунга қуст ва гулсафсардан икки дирҳамдан қўшилади. Баъзан шу кулчаларни хотинлар тернинг хидига қарши бўйинларига тақиб юрадилар ва улар билан ювинадилар.

Бир гуруҳ табиблар, қизил гулни майда янчиб ишлатилса, ҳамма хил сўгалларни кесади, дейдилар.

Игир

Рангни тозалайди, дог ва песга фойда қилади.

Варс

Қора нуктали қонталаш, сепкил ва қизил нуктали қонталашга фойда қилади. Ичилса, оқ догга фойда қилади.

Қир, чирк

Қулоқ кири милқакка фойда қилади. Лаб ёрилганига ҳам қарши ишлатилади.

Варан

Тезаги сепкил ва қизил нуктали қонталашга фойда қилади, гўшти ва чарвиси (ёғи) баъзи хотинларни жуда семиртиради.

Иссоп, ҳиссоп

Буни ичиш рангни чиройли қилади. Суртмасини суртиш эса юздаги яра изларини кетказади.

Ёввойи занжабил

Семиртирувчи бўлиб, шароб, саримсоқ ва пиёз ҳидларини кетказади.

Келин тили

Янғисини уруғи билан янчиб, юздаги доғларга, сепкилга ва эскирган нуктали қизил қонталашга суртилса, уларни кетказади.

Симоб

Ўлдирилган симоб қизил гул ёғи билан бит ва унинг сиркасига қарши даводир.

Зирних

Мўйни тақир туширади. Ратиёнаж билан қўшиб «тулки касаллиги»га ишлатилади.

Денгиз кўпиғи

Куйдирилган, айниқса учинчи хилининг куйдирилгани «тулки касаллиғи»га қарши ишлатилади. Қўзикорин шаклли хили мўйни тушуриб юборишда ишлатилади. Айтишларича, у доғга ҳам фойда қилади. Булутга ўхшаган ҳар икки хили ҳам ювадиган нарсалар таркибига, шунингдек сутли тошмалар, сепкил, юздаги доғ ва яраларга қарши ишлатиладиган дорилар таркибига қиради. Булардан қолганлари эса мўйни тарашловчилардир.

Шиша

Тишларни ялтиратади; уни занбак (оқ гулсафсар) ёғи билан суртилса, ва у билан ювилса, мўйни ўстиради.

Маска ёғ

Баданни озиклантириш ва семиртириш учун маскани суртилади.

Смола, китрон

Тирнокларнинг окини кетказади. Аъзоларга қонни тортиб уларни семиртиради; айниқса кўп марта ёпиштириб бирданига шиддат билан кўчирилса, яхши бўлади. Товон ва бошқа аъзолар ёрикларига уларни гузатиш учун суртилади. Бунинг қуюқ суртмаси «тулки касаллиғи»да мўйни ўстиради.

Заъфарон

Заъфарон ичиш ранғни чиройли қилади.

Заҳра

Сочни ёзади, соч қазғоқлашишига қарши яхшидир.

Тезак, ахлат

Қўйнинг қумалоғини сирка билан кўшиб чумолисимон, жуводизсимон, ва тутсимон сўгалларга суртилади. Чигиртка тезагини сепкил ва доғга суртилади. Гуруч билан

овкатланадиган майна тезагининг ҳам шундай хоссаси бор. Ҳирдун ва варалнинг тезаги рангни чиройли қилади. Эчки, айниқса тоғ эчкиси, қумалоғининг куйдирилгани «тулки касаллиги»да ишлатилади. Қаламушнинг тезаги ҳам шундай хоссага эгадир. Қаптарнинг тезаги рангни гўзал қиладиган дорилардан ҳисобланади. Сусморнинг қумолоғи сепкилни кетказади. Бу текширилган нарсадир.

Зайтун

Еввойи зайтун япроғи милкак учун яхшидир. Бу билан баданни ишқаланса, терни тўхтатади. Еввойи зайтун ёғи кўп жиҳатдан гул ёғидекдир. Мўйни сақлайди, ҳар куни ишлатилса, мўйнинг тез оқаришини тўхтатади.

Задвор

Аристолохия, айниқса унинг думалоқ хили доғга фойда қилади, тишларни ялтиратади, кирини кетказади, рангни тозалайди.

Ликий шираси

Ҳузаз, хусусан уни Ҳиндистондан чиқадиган хили мўйни қизартиради ва кучли қилади. Сепкилни кетказади, ҳамма хил ликий шираси милкакка фойда қилади.

Ҳина

Ҳинани етмак суви билан қўшиб, сочга чапилса, уни қизартиради.

Таратизак

Индовни ичиш ва суртиш мўй тўкилишини тўхтатади.

Тоғжамбил

Сўгалларни йўкотади.

Ангуза

Агар уни сирка ва мурч билан қўшиб чапилса, «тулки касаллиги»га фойда қилади. Ейиладиган нарсалар билан

истеъмол қилинса, рангни чиройли қилади ва михсимон сўгалларни қўпоради.

Абу Жаҳл тарвузи

Мохов ва фил касалликларига ишқаланади.

Нўхот

Нўхотни ейиш ва ундан марҳам қилиб суртиш нуктали конталашларни кетказади ва рангни яхшилайти.

Буғдой

Буғдой ва унинг уни юзни доғдан тозалайти. Буғдойнинг уни ва крахмали, айниқса заъфарон билан ишлатилганда сепкилга доридир.

Қўзиқулок, шовил

Илдизлари сирка билан бирга тирноқларнинг пўст-ташлашига қарши ишлатилади. Шароб билан қайнатилгани куюқ суртмаси пс ва темирлаткига фойда қилади.

Кангар

Суртилса «тулки касаллиги»га фойда қилади. Ивитмаси билан бош ювилса, битларни ўлдиради. Ўзидаги хоссаси билан, сассиқ сийдикни ҳайдаб, қўлтиқ ҳидини йўкотади.

Қора йўнғичка, қора беда

Еввойиси ва шунингдек экиладигани сепкилга қарши ишлатилади.

Шамбала, сариқ йўнғичка

Мирта билан тайёрланган ёғи мўйга ва яра изларига фойдалидир. Ўзининг ёпишқоклиги сабабли, айниқса қизил гул ёғи билан бирга ишлатилса, совуқдан ёрилганига фойда қилади. Сепкилда қўлланиладиган дорилар таркибига ҳам қиради. Рангни яхшилайти. Оғиз, бадан ва тер ҳидини кетказади.

Ҳабб уз-залам

Семиртиради.

Ҳабб ун-нил

Пес ва оқ доққа фойда қилади.

Наша уруғи

Семиртиради ва чиройлик қилади.

Санавбар бужури

Семиртиради.

Еввойи сано уруғи

Семиртиради.

Темир

Темирнинг зангини шароб билан бирга милкакга қўйилади.

Сақич дарахтининг меваси

Сақич дарахтининг меваси юзни доғлардан ва сепкилдан тозалайди.

Сақич юзнинг ёрилганида ҳам фойда қилади.

Илон

Илонни ейиш кишини битлатади, ортиқча хилтларни терига тортганидан терини шилади. Моховга зўр фойда қилади. «Тулки касалида» истеъмол қилинса, фойдаси катта бўлади.

Эшак

Эшак гўшти ва жигарининг кули зайтун ёғи билан совукдан ёрилганга қўйилади. Бу жуда фойдали.

Қайроқтош

Ишқаганда чикқан майда кукуни эмчак ва мояклар катта бўлиб кетмасин учун қўйилади.

Юлғун, тубулғу

Битларни ўлдириш учун қайнатмасини баданга қўйилади.

Умуман лой, кесак

Бўшашган гўштни маҳкамлайди.

Ток лойи

Муйни ўстирадиган суртмалар ва соч ҳам қошни бўйайдиган бўёқлар таркибига киради.

Самоъий лойи

Гавдани тиниқ ва чиройли қилиб, юзни ярақлатади.

Ёввойи гул ҳамишабахор

Япроғидан қуюқ суртма қилиб, песга олти соатгача суртиб қўйилса, яхши илож бўлади. Бунинг қуюқ суртмасини қўйгандан кейин арпа уни истеъмол қилиниши муносиб бўлади. Янчилган гул ҳамишабахорни офтобда доққа чапиб қуригунча қўйилса, сўнг укалаб ташланса, уни тузатади.

Меҳригиёх

Бунинг япроғи билан, айникса хўл япроғи билан, теридаги қора нуқталарни бир ҳафта ишқаланса, у нуқталарни яра қилмасдан кетказади. Одамгиёхнинг сути нуқтали қизил қонталашларни ва сепкилни қўйдриб ачиштирмасдан қўчиради.

Ясмин

Хўли ва қуруғини янчиб, у билан ҳаммомда юз ювилса, сепкилни йўкотади. Қўп хидланса, юзни сарғайтиради.

Сутли ўтлар

Тут шаклидаги сўгални ва умуман сўгалларни, холларни ва тирноқлар атрофидаги ортиқча этларни кўпоради. Сутини мўйлик ерга, айниқса офтобда чапилса, мўйни тарошлайди. Бундан кейин чиқадиган мўй заиф бўлади. Агар суртиш такрорланса, сира чиқмайдиган бўлади. Зарарли кучини синдириш учун зайтун ёғи билан аралаштирилади ва мўйни тарашлаш учун ишлатилади.

Кофур, камфара

Кўп истеъмол қилиш мўйни тез оқартиради.

Кундур ёлими

Асал билан кўшиб кўйилганда, милкакни кетказади. Пўстлоқлари яраларнинг изини кетказишга яхши доридир. Сирка ва зифт билан кўшиб суртилганда, мартиқе деб аталадиган оғриққа фойда қилади. Бу оғриқ натижасида бадан чумоли юргандагидек жимиллайди ва баданда сўгалга ўхшаш нарсалар пайдо бўлади.

Етмак

Пес ва доғни, айниқса корасини ва серкилни кетказади.

Олтингургурт

Пес касалига қарши ишлатиладиган дорилардандир; айниқса олов тегмагани шундай. Сақич билан аралаштирилганда тирноқдаги изларни кетказади. Сирка билан кўшиб доғларга ишлатилади.

Қасило

Семиртиради. Айтишларича, юз рангини ва бадан тусини чиройли қилади.

Айиктовон

Барги ва шохлари қуришдан илгари ишлатиб озгина фурсат боғлаб кўйилса, пес, тирноқлардаги оқларни кетказади ва «тулки касаллиги»ни тузатади.

Зира

Зиранинг суви билан ювилса, юзни тиниқ қилади, унинг олиниши ва истеъмол этилиши маълум миқдорда бўлиши керак, агарда кўп истеъмол қилинса, юзни сарғайтиради.

Бурчок

Бу доғ, сепкил, нуктали қизил қонталаш, ярачақаларнинг изларини кетказиш учун суртиладиган дори бўлиб, рангни чиройли қилади. Бундан талкон қилиб, озгин кишиларга бир ёнғок миқдорда бериб турилса, озгинликни кетказади. Қайнатмасини совуқдан ёрилган жойларга ва совуқдан бўлган кичималарга қўйилса, уларни тузатади. Сутли тошмаларга ҳам фойда қилади.

Леканора

Жуда семиртирувчидир.

Петрушка, сельдерей

Ёввойисини «тулки касали», тирноқларнинг ёрилиши, сўгаллар ва совуқдан бўладиган ёрилишларга ишлатилади. Боғда ўсадигани оғиз ҳидини жуда яхшилаётди.

Гандано, порей пиёзи

Шом ганданосини татим билан кўшиб ишлатилса, сўгални кетказади.

Ит

Итнинг сийдигини сўгалларга ишлатилади. Итнинг сути фойдали ва мўйни тушириб юлинган мўйнинг ўсишига тўскинлик қилади, деган гап Жолинуслининг бир неча жойда айтишича, нотўғридир.

Ток

Ток суви чумолисмон сўгалларга дори бўлади. Ёввойисининг суви сепкил ва нуктали қонталашни кетказади. Хонакиси эса кучсиз бўлади. Ёввойисининг суви, айниқса янги шохларидан олингани, зайтун ёғи

билан кўшиб ишлатилганда баъзан сочни тўкади. Ёғи барча ёғларнинг энг кучлисидир.

Ладан

Мўйни ўстиради, куюк килади, кўпайтиради, саклайди, айникса мирта ёғи билан ва шароб билан ишлатилганда шундай килади. У латиф, чукур сингувчи, эритувчи ва этни еювчи, бузукликни тозаловчи ва мўй учун яроқли моддани тортувчи бўлганлиги учун шундай таъсир кўрсатади. Лекин бошланаётган ялтироқ каллик касалига, соянинг сийракланиши ва тўкилишига қарши кучли фойда килади. «Тулки касаллиги»га эса дори бўлаолади. Чунки «тулки касаллиги» моддасининг кучидан устунроқ эритувчи куч билан, унинг кучидан латифроқ ва буруштирувчанлилигидан кўра тозаловчанроқ куч билан эрийди.

Ложувард

Сўгалларни тушириб юборади.

Лакк

Лакк жуда қаттиқ оздиради.

Чиёнўт, филгўш

Жингалак хилининг илдизи сепкилни, доғни ва нуктали конталашларни кетказди. Айникса асал билан аралаштирилганда шундай таъсир килади. Уни шароб билан кўшиб совуқдан бўлган ёрилишларга суртадилар.

Бодом

Аччиқ бодом сепкил, нуктали конталаш, излар ва офтобдан қорайишга қарши қўлланилади. У юздаги ажинларни ҳам ёзиб юборади. Аччиқ бодом дарахтининг илдизи эса қайнатиб қўйилганда сепкилга қарши кучли восита бўлади. Ширин бодомни ейилса, семиртиради.

Қўйпечак, чирмовгул

Қатта лаблбоннинг сути сочни тўкади ва битларни ўлдиради.

Сўлак

Сепкилни, нуктали конталашни, ўлик қонни кетказади.

Сут

Баъзи табибларнинг айтишича, сутни истеъмол қилиш, битлатар эмиш. Бу эҳтимолдан узоқ эмас. Уни баданга суртилса, теридаги ҳунук изларни кетказади, ичилса, терининг рангини яхшилади. Лекин, кўпинча, сут оқ доғни келтириб чиқаради. Лекин туя сути бундан мустасно бўлиб, ундан оқ доғ пайдо бўлиш хавфи камданкам бўлади. Сутни шакар билан ичилса, юзнинг рангини, айниқса хотинларни чиройли қилади. Сут семиртиради. Ҳатто оғиз суви иссиқ ва қуруқ мижоз сабабли озган одамларнинг мижозини ҳўллаш ва ёмон хилтларни чиқариш ва шу билан озиқни яхшилаш орқали семиртиради. Қатикни темир тўполи билан берилса, ўшандай одамларни тез семиртиради. Оғизнинг суви суртилса, сепкил ва доғларни кетказади, гоҳо ичилганда ҳам шуларга фойда қилади.

Эт, гўшт

Мол гўшти доғ пайдо қилади. Еввойи эшакнинг ёғи сепкилга суртилса, фойда қилади. Семиз ўрдакнинг ёғи ҳам шундай. Семиз кўзичоқларнинг куйдирилган гўштини доққа суртма қилинади. Қурбақа гўштининг куйдирилгани эса «тулки касаллиги»га қарши ишлатилади.

Мушк

Овқатга тушса, оғизни хидлантиради (яъни бадбўй қилади).

Мастаки

Мастаки тишни тозаловчи дориларга, пардоз мойларига қушилади ва ҳусндор қилади.

Мозариюн

Мозариюннинг ҳамма турлари доғ, песлик ва нуктали конталашга қарши сиртдан суртиб марҳам қилинади, гоҳо унга олтингугурт ҳам аралаштирилади.

Сув

Денгиз суви совукдан ёрилишларга, улар ярага айланиб кетишидан олдин ишлатилса, фойда қилади. Битларни ўлдиради. Тери остида ивиб қолган қонларни шимилтиради. олтингугуртли сув доғ ва пес учун яхшидир.

Мугос

У семиртиради.

Куйдирилган кўрғошин, глет

Бадан ва кўлтиқ хидини яхшилайдди, сон шилинишининг олдини олади, сепкилни, қора доғларни, қонлашларни кетказади, айниқса унинг ювилгани шундай. Чечак изларини ҳам кетказади ва терлатмайди.

Ўт

Ёввойи эшакнинг ўти тутсимон сўгални кетказади ва шишларнинг изларига суртилса, фойда қилади.

Марказит, пирит

Сирка билан аралаштириб доғ, пес ва нуктали кизил қонлашга суртилса, фойда қилади. Тери тегида қамалиб қолган рутубатларни шимдиради, сочни майинлаштириб, жингалак қилади.

Тоғ райхони

Сувини қортиққа солиниб, қон олинган жойга қўйилса, тилиб қон олингандан кейин оқ из пайдо бўлишнинг олдини олади. Қуруғини асал билан қўшиб қонлаш ва кўқарган жойга, айниқса кўз тагидагиларга суртилади.

«Тоғ майизи», испарак

Битларни ўлдиради, хусусан зирних билан қўшилса, эскирган «тулки касаллиги»га суртилса, фойда қилади.

Мирра (қитрон)

Мирта ва ладан ёғи билан қўшиб суртилса, сочнинг

қувватли ва қуюк бўлишига ёрдам беради, яраларнинг изини кетказади, оғизда тутилса, оғизнинг ҳидини яхши қилади, ёмон ҳидини кетказади. Шароб ва аччиқ тош билан қўшиб қўлтиқларга чапланса, ҳидини кетказади. Асал ва цейлон долчини билан қўшиб сўгалларга чапланади.

Кончўп

Тирноқлардаги оқликни кетказади.

Туз

Қуйдирилган туз тишни тошлардан тозалайди, суртилса, ҳар бир ерда бўлган конталашни кетказади. Тузни асал билан истеъмол қилинса, рангни яхши қилади.

Муррий

Оғиз ҳидини яхши қилади.

Наргис

Илдизи тикан ва ўқ учларини чиқариб ташлайди; айниқса мастакни уни ва асал билан қўшилганда шундай қилади. Наргис сепкилни ва доғни кетказади. Айниқса сиркага қўшилганда унинг илдизи ана шундай таъсир кўрсатади. Илдизи яна «тулки касаллиги»га ҳам фойда қилади.

Нил ўсимлиги

Нил сепкилни, доғни аритади ва «тулки касаллиги»га фойда қилади.

Нилуфар

Илдизини сув билан қушиб доғни йўқотиш учун қўйилади. Бунда айниқса қора нилуфар ва унинг илдизи фойдалидир. Уни зифт билан қўшиб «тулки касаллиги»га айниқса қора нилуфар ва унинг уруғини қўядилар.

Краxмал, нашоста

Заъфарон билан кўшиб сепкилга қарши ишлатилса, уни кетказади.

Жувона

Жувонани ичилса ва суртилса, рангни сарғиш қилади. Доғ ва песга қарши ишлатиладиган дориларга кўшилади. Асал билан қориб ишлатилса, ҳар каерда бўлган конталашни кетказади.

Мис

Мўйни қорайтиради.

Кунор дарахтининг меваси

Мўй тўкилишига тўскинлик қилади ва уни узайтиради, кучли ва майин қилади. Сидрда бош қасмоғини ва кепағини кетказадиган ва мўйни қизартирадиган елим бор.

Тўпалок

Рангни чиройли қилади, оғиз ҳидини яхшилайти. Ҳинд тўпалоғи эса, айтиқларича, мўйни тўкади.

Сандарак

Бир дирҳамнинг тўртдан уч қисми микдордагисини сувга ва сиканжубинга солиб ичирилса, жуда ҳам оздириб юборади.

Малобатр

Тил тагида олиб турилса, оғизни хушбўй қилади, ўйилишига йўл қўймайди.

Сарв

Сарвни сирка, Миср боқиласи билан қайнатиб, тирноқларга суртилса, ундаги доғларни кетказади. Барги доғни кетказади, мўйни қорайтиради.

Дарё қисқичбақаси

Кулини қайнатилган асал билан кўшилса, оёқларнинг совуқдан ёрилганига яхши дори бўлади. Куйдирилгани доғ ва сепкилга қарши дорилар таркибига киради.

Денгиз қисқичбақаси

Куйдирилгани тишларни тозалайди, нуқтали қизил конталаш ва сепкилни кетказади.

Содоварон

Ўзининг махсус хусусияти билан мўй ўсишига тўсқинлик қилади.

Гулсафсар, лилия

Гулсафсар ва айниқса унинг илдизи сепкил ва нуқтали конталашга фойда қилади. У билан юзни ювилса, тозалайди, ялтиратади ва ажинларни кетказади.

Какликўт ва бошқалар

Тиш тошларида яхшидир.

Сақамуниё

Пес, доғ ва сепкилни кетказади.

Эрон қавраги

Бирон киши уни овқат билан истеъмол қилса, у кишининг ранги яхшиланади.

Татим

Кўнчиларни татими сочни қорайтиради.

Лавлаги, қизилча

Лавлагининг шираси ва баргининг қайнатмаси совуқдан ёрилганга ва «тулки касаллиги»га фойда қилади. Агар сепкил бор жойни сода билан ювиб, кейин

ловлагининг баргини кўйиб боғланса, сепкилни кетказади. Баргининг сиқиб олинган суви сўгалларни кўчиради ва битларни ўлдиради.

Газагўт

Сода билан кўшиб оқ доғ, сўгал ва тут шаклли сўгалларга кўйилади; саримсоқ ва пиёзнинг ҳидини кетказади, «тулки касаллиги»га фойда қилади.

Геккон калтакесаги

Агар уни янчиб боғланса, баданга кирган тикан ва ўкларни тортиб чиқаради, ҳамда сўгалларни кўчиради. Михсимон сўгалларни ҳам кўпориб чиқаради. Айтишлари-ча, уни қуритиб зайтун ёғига кўшиб ишлатилса, калнинг сочини ўстиради.

Қунжут

Урулишдан пайдо бўлган кўкаришни ва қотиб қолган қонни шимилтиради. Савдовий касалликка дучор бўлган кишилар баданидаги ёрилиш ва дағалликка қарши ичилса, ва суртилса, фойда қилади. Қунжут, айниқса унинг пўсти олингани семиртиради. Сошни узайтиради, айниқса пояси ва баргининг шираси шундай, улар сочни юмшатади ва қазғоқни кетказади. Қунжут ёғида миртани қайнатиб ишлатилса, сочни тўкилишдан сақлайди, уларни қувватли ва пишиқ қилади.

Беҳи, ҳайва

Беҳи терни тўхтатади. Унинг ёғи совуқдан ёрилганга фойда қилади.

Сирач

«Тулки касаллиги»да олдин ўша жойни юнг латта билан ишкаб, кейин сирачининг кулини кўйиб боғланса, сочни ўстиради. Агар оқ доғни офтобда латта билан ишкаб, сўнгра сирач илдизини сирка билан чапилса, доғни йўкотади.

Маҳсар

Сепкил ва доғларни тозалайди.

Денгиз пиёзи

Асалга қориб «тулки» ва «илон» касалликларига қўйилади.

Назла ўти

Зайтун ёғи билан аралаштириб суртилса, терлатади.

Анбар

Манднинг бир хили борки, у билан қўлни бўяйдилар. Бўёк секин кетсин учун унга турли нарсалар қўшиб хусусиятини яхшилайдилар. Анбар мумсимон, хушбўй бир модда бўлиб, Ҳинд ва Тинч океан қирғоқларидан топилади. У кашолотнинг ичагида пайдо бўладиган модда бўлиб, ҳозирги вақтда фақат парфюмерияда ишлатилади.

Уд

Удни чайнаш нафасни хушбўй қилади.

Мози

Унинг суви ва у ювилган сув сочни қорайтиради.

Маймунжон

Унинг шохларини барги билан қўшиб қайнатилган сув сочни бўяйди.

Бол, асал

Асални суртиш бит ва сирка бостирмайди ва уларни ўлдиради. Агар асални, айниқса аччиқ асални қуст билан қўшилса, сепкилда суртиладиган дори бўлади. Туз билан қўшиб урилишнинг бақлажон тусли изини кетказиш учун суртилади.

Ушар

Ширинча ва темираткиларга суртилса фойда қилади.

Азоъа — калтакесакнинг бир тури

Агар унинг думини зайтун ёғида титилиб кетгунча қайнатиб ишлатилса, сочни тўкади.

Суяк

Чўчканинг куйдирилган тўпиғини песга суртса фойда қилади, дейдилар.

Рўян

Сирка билан кўшиб темираткиларга кўйилса, тузатади. Шунингдек сирка билан кўшиб оқ доғларга суртилса, ҳам тузатади. Теридаги ҳар қандай изларни кетказади.

Мурч

Натрун билан ишлатилса, бадандаги доғни тозалайди; шунингдек натрун билан кўшилса, оздиради.

Чўл қовоғи, «тиканли оқ ток»

Илдизи яввойи ясмик ва сарик йўнғичқа билан кўшилса, бадан сиртини яхшилаб тозалайди ва силлик қилади, сепкилни ва яралардан қолган қора изларни кетказади; зайтун ёғида титилиб кетгунча қайнатилса, ҳам шундай таъсир қилади. Яна кўз тағидаги қонталашларни ҳам кетказади.

Филзахра, ликий

Сочга суртилса, уни қувватли қилади.

Ялпиз

Ялпизни, хусусан уни янигисини шаробда қайнатиб боғланса, бадандаги ярадан қолган қора доғларни ва кўз остида бўладиган қонталашни кетказади.

Пион гул, саллагул

Теридан қора доғларни кетказади.

Турп

Агар турпни мастак уни билан аралаштириб ишлатилса, «тулки касаллиги»да мўйни чиқаради, агар асал билан аралаштириб қўйилса, кўз остидаги қонталаш изларни кетказади. Уруғи эса аъзоларда пайдо бўлган қизғиш қонталашга ва бошқа ёт рангларга, зарбанинг изларига ва сепкилга фойда қилади. Етмак билан қўшиб суртилса, хусусан ҳаммомда, оқ доғни кетказади. У баданда битни кўпайтиради.

Альп гунафшаси

Агар ундан уч мисқолни, лекин ундан ортиқ эмас, шароб ёки суюлтирилган асал суви билан ичилса, сарикни тузатади, бунда касални ёнбошига ётқизиб устини қалин ўраш керак, токи у яхшилаб ўт рангли тер чиқарсин. Илдизи бадан сиртини тозалайди, сепкилни кетказади; унинг қайнатмаси совукдан ёрилганга фойда қилади. Шунингдек илдизини ичини ковлаб зайтун ёғи солиб иссиқ кулда қиздирилса ҳам шундай таъсир кўрсатади.

Садаф, чиғанок

Чиғанокнинг паллалари ва пўстларини қуйдирилса, доғни кетказади. Шунингдек ўзича ишлатилса, катта ўк учларини ҳам чиқаради. Агар гунафша рангли садафни зайтун ёғида қайнатиб сочга суртилса, сочни тўкилишидан сақлайди.

Сихнот — тузланган балиқдан қилинадиган нонхўриш

Меъда бузилиши натижасида пайдо бўладиган огиз ҳидланиши ва меъда бузуклигини йўқотади.

Сабир, алой

Асал билан қўшиб урилишдан қолган изларга қўйилади. Яраланадиган милкакни битиради. Шароб билан қўшиб тўкилаётган сочга қўйилса, унинг тўкилишини тўхтади.

Қалампирмунчок

Оғиз ҳидини ёқимли қилади.

Қамиш

Пўсти ва илдизи «тулки касаллиги»да фойда қилади ва бадан чирқларини тозалайди; илдизини ёввойи пиёз билан ишлатилса, ўк учларини тортади.

Хушбўй қамиш

Ўлик қондан қолган қонталашларга фойда қилади.

Қитрон, смола

Бит ва сиркага қарши ишлатилса, ҳатто улар ҳайвонларда бўлсалар ҳам фойда қилади ва уларни ўлдиради.

Қуст

Сув ва асал билан қориб чапилса, теридаги сепкилни кетказади.

Гальбан елими

Ясмиқсимон сўгалларни кўпоради.

«Яҳуд битуми», асфальт

Уни тирноқларга суртилса, улардаги оқ нукталарга фойда қилади.

Тунбош

Сепкил ва доғларни кетказади; уни ейилса ва қўйиб боғланса, ҳақиқатан ҳам оқ доққа қарши энг фойдали нарса бўлиб, уни бироз кунда йўқ қилиб юборади. Бу арабларга маълум булган нарсалардан биридир.

Ладан

Унинг суви битларни ўлдиради ва сочи тўқади. Агар

ладанни шароб ва асал суви билан аралаштириб яралардан қолган изларга суртилса, уларни кетказади. Агар уни шароб, мурр ва марсин оғочининг ёғи билан аралаштириб ишлатилса, соч тўкилишини тўхтатади. Лекин унинг таъсири «тулки касаллиги»даги мўй тўкилишига қаршилик қилаолишгача бориб етмайди, чунки унинг шимдирувчанлиги кам.

Кайкахун

Яра изларини тезда тозалайди. Унинг оздириш хусусияти ҳам бор.

Кийикпанжа

Доғларда фойда қилади.

Бўймодарон

Унинг куйдирилгани «тулки касаллиги»да фойда қилади, айниқса канакунжут ёғи, турп ёғи ва зайтун ёғи билан бирга ишлатилса. Бўймодарон ўзининг очувчанлиги сабабли, агар уни баъзибир ёғлар билан бирга қайнатиб суртилса, секин ўсадиган соқолларнинг ўсишига фойда қилади; шунингдек у милқларни буриштиради.

Ёввойи бодринг

Ёввойи бодрингнинг ўзидан, илдизидан ва баргларидан олинган шира сариққа фойда қилади. Унинг қуруғидан қилинган талқон эса яра битган ўриндаги қора изларни йўқотади ва юз чирқларини тозалайди.

Типратикан

Чўл типратиканининг тузлангани филлик касалига фойда қилади; чўл типратиканининг гўштида шимдириш ва қуриштириш хусусияти кучли бўлганидан мохов касалида фойда қилади. Зифт билан аралаштириб ишлатилса, чўл типратиканининг куйдирилган териси «тулки касаллиги»га фойда қилади.

Каклик

Каклик гўшти семиртиради.

Тизимгул

Унинг қайнатмаси сочни қорайтиради.

Равоч илдизи

Равоч илдизини сиркага қўшиб суртилса, ва у билан сурги қилинса, сепкил ва теридаги ярадан қолган изларга фойда қилади.

Анор

Анорнинг уруғини асал билан қўшиб милкакка суртилади.

Лола

Ёнғоқ пўчоғи билан аралаштириб ишлатилса, сочни қорайтиради; барг ва шоҳчаларини шундайлигича ёки қайнатиб ишлатилса, сочни қорайтиради.

Бақа жўхориси, сассиқ тол

Сиркага қўшиб оқ доғ ва пелларга қарши суртилса, фойда қилади.

Мастак

Уни олтингугурт билан қўшиб доғларга суртилса, фойда қилади.

Дармана

Унинг қулини зайтун ёғи билан, бодом ёғи билан қўшиб «тулки касаллиги»га суртиш фойдалидир. Унинг ёғи секин ўсадиган ва тўкилиб кетаётган соколни ўстиради.

«Эшак коҳуси»

Доғ ва сарик касалликларида суртилса, фойдалидир.

Зангпоя

Агар уни мўйи юлинган жойга суртилса, ўзининг совитиш хусусияти билан мўйни қайтадан чиқармайди. Уни эмчакка қўйиб боғланса, эмчак катта бўлмайди ва сутнинг кўпайишини қайтаради.

Аччиқтош

Унинг зифтнинг сув билан аралашмасига қўшиб бош кепакларида, битлаганда, оғиз ҳидаланишида ҳамда кўлтиқ тагида ёмон ҳидларда ишлатилади.

Седана

Осилиб турувчи сўгалларни, холларни, доғни айниқса песни кетказади.

Шолғом

Агар бир дона шолғомни олиб ичини ўйиб ва унга мум билан гул ёғини солиб кўрга кўмиб эритилса, у эскирган «тулки касаллиги»га жуда фойдали бўлади.

Арпа

Арпани сепкилга қарши иссик суртма шаклида ишлатилади.

Ёғ, чарви

Айиқ ва ғознинг ёғлари «тулки касаллиги»га, эшакнинг ёғи тери устидаги доғларга фойдалидир; ғознинг ёғи эса юз ва лабнинг ёрилганига жуда фойда қилади.

Мўй, соч

Қуйдирилган мўй чиркли ва юмшоқ яраларни кучли равишда қуритади.

Шақудис

Янгисини шароб билан қўшиб доққа қарши суртилади.

Қайрағоч, сада

Икки дирғам оғирлигидагисини сирка билан кўшиб пўст ташлашга қарши суртилади.

Тўтиё

Қўлтик бадбўйлигига фойдалидир.

Люпин, «Миср боқиласи»

Уни тоза пишгунча ёмғир сувида қайнатиб ишлатилса, сочни ингичкалаштиради; доғ, сепкил, излар, қонталаш ва тошмаларни кетказади ва юзни силлиқ қилади. Унинг қайнатмасини тило шароби билан бирга песга қарши ишлатилса, фойда қилади.

Бетель

Нафасни хушбўй қилади, оғиздаги ёмон ҳидни кетказади ва тишларни қизартиради. Япроғининг ширасини шаробга кўшиб ишлатилса, доғларни кетказади, дейдилар.

Тофсиё

Мўйларни ўстиради ва «тулки касаллиги»га жуда фойдалидир. Бу соҳада унга тенг келадиган дори кам топилади. Буни ишлатиш усуллари ҳақида биз ўз бобида айтиб ўтдик. Қонталашга ҳам фойда қилади, бунда уни бир соатдан кам муҳлатга қўйилмайди, шунингдек ярадан қолган изларга сепкилга ва песга ҳам фойда қилади.

Анжир

Анжирнинг хомини, шунингдек баргини хол, сўгал ва буларнинг ҳар хил турларига, доғларга суртилади. Уни ейилса, касалликлар ва иссиқ бўш шишлар сабабли бузулган рангни тузатади, ҳамда чипқонларни пиширади. Уни, хусусан гулсафсар илдизи, натрун, оҳак ва анор пўстлоғи билан кўшиб, милкак касалига қарши ишлатилади. Одам анжирнинг сути, шунингдек унинг қайнатилгани тарқалиши қийин бўлган шишларга, қулғунага ва хўппоз (катта чипқон)га фойдалидир. Анжир, айниқса одам анжир тутсимон ўсмаларни, унинг баргидан олинган суви

бадандаги сунъий нақшнинг изларини кесади (кетказади); мумли суртма билан қўшиб ишлатилса, совукдан ёрилганда фойда қилади. Унинг сути ҳам айтилганларнинг ҳаммаси учун шундай таъсирга эга. Анжир баданда тез таркалади, у ёғ тўплаб семиртирувчи ва битлатувчи ҳамдир. Унинг аччиқлиги хилтининг бузуклигидан бўлади, дейдилар. У тезда ташқарига ҳайдаб чиқарилади ва ҳаёт учун ярокли хилт туғдиради ҳам дейдилар.

Тут

Агар тут, ғок ва қора анжирнинг баргларини ёмғир сувида қайнатиб ишлатилса, сочни қорайтиради.

Саримсоқ

Уни тоғ ялпизининг қайнатмаси билан қўшиб ичилса, ёки баданга ишқаланса, бит ва сиркаларни ўлдиради. Агар унинг қулини асал билан қўшиб доққа ва кўз остидаги қонталашларга суртилса, фойда қилади, чириган моддалардан пайдо бўлувчи «тулки касаллиги»да ҳам фойда қилади.

Гулхайри

Уни сирка билан қўшиб, доғларга суртилади ва касални офтобда ўтказиб қўйилади; бу жиҳатдан унинг уруғи кучлидир.

Горчица, кичи

Юзни тозалайди, қонталашни ва ўлик қоннинг изини кетказади. Унинг ёввойиси доғларга қўйиб боғланадиган яхши дори бўлади; тилни қуритади; «тулки касаллиги»да фойда қилади.

Қора харбак

Қора харбакни сирка билан қўшиб доғ ва шунингдек, оқ доққа суртилади; у сўгалларни ҳам кўчиради; унинг ёрдами билан ични бўшатиш песда фойда қилади.

Ок харбак

Бу сохада ок харбак ҳам қора харбақнинг таъсирини кўрсатади.

Асфодель, сирач

Эшак ганданоси, айниқса унинг илдизининг кули «тулки ва илон» касалликларига фойда қилади. Агар унинг кулини ок докка суртиб офтобда ўтирилса, фойда қилади.

Хавлинжон

Оғизнинг ёмон ҳидини яхши қилади.

Жингак

Агар хом набат жингаги билан сўгалларни қаттиқ ишқаланса, уларни албатта кетказади.

Сопол

Денгиз қискичбақасининг сополи қуритувчи бўлган ҳолда сепкил ва нуқтали конталашларни тозалайди.

Кўршапалак

Кўршапалакнинг ёғи қиз болалар эмчагини катта булишига йўл қўймайди, ҳам айтишларича, мўйларнинг ўсишига ҳам тўскинлик қилади, аммо бу тўғри сўз эмас.

Тол

Толнинг кулини сирка билан қўшиб суртилса, сўгалларни кўчиради.

Шафтоли

Унинг япроғини эзиб суртилса, оҳакнинг баданда қолган ҳидини кесади.

Сирка

Уни асал билан қўшиб конталашган ерларга суртилса,

фойда қилади, аммо кўп ишлатиб юборилса, сарғайтириб кўяди.

Нон

Янги буғдойдан тайёрланган нон тез семиртиради.

Маҳсар

Уни докқа қарши суртилади.

Канакунжут

Агар уни янчилса ва кўйиб боғланса, сўгални ва сепкилни кетказади.

Олтин

Олтинни огизда ушлаб турилса, огизнинг ёмон ҳидларини кетказади. Унинг кукуни «тулки ва илон касалликлари»га қарши суртиладиган, ичиладиган дорилар таркибига киради.

Олақуланг

Суртилса, сўгални кўчиради. Ундан мумли суртма тайёрлаб, тирнокнинг оқ жойига суртилса, фойда қилади. Агар уни тезда кўчирилиши керак бўлган тирноққа боғланса, уни тезда кўчириб туширади. Агар сирка билан аралаштириб суртилса, доғ ва песни кетказади. Шунингдек уни майдалаб янчиб хардал билан қўшиб суртилса, сочни ўстиради. Зайтун ёғи билан қуюлгунигача қайнатилгани ҳам шундай таъсирга эга.

Курбақа

Агар уни туз ва зайтун ёғи билан қайнатилганини ейилса, айтилганидек, мохов касаллигига ва газандаларнинг чақишига қарши даво бўлади.

Урамастика калтакесаги

Унинг тезагини нуктали қонталашларга ва сепкилга суртилса, фойда қилади.

Туёк

Агар «тулки касаллиги» билан оғриган одамга (эчки) туёғини куйдириб, кулини сирка ёки шароб билан аралаштириб суртилса, фойда қилиши аниқдир.

Дафна дарахти

Уни докка шароб билан суртилади.

Гофит

«Тулки ва илон касалликлари»нинг бошланғич пайтида фойда қилади.

Елим

Балик елими оғиз касалликларидā ва песга қарши ишлатиладиган дорилар таркибига киради. Агар тери-лардан қилинган елимни куйдирилса ва ювилса, қўлти-кости ҳидини даволашда тўтиёнинг ўрнини босади.

Мажнунтол

Егочнинг кулини сирка билан еўгалга қўйилса, қуритади. Осилган ва осилмаган бўлса ҳам, уни кўчириб туширади. Пўстлоғи сочни бўяйдиган бўёқлар таркибига киради.

ЗИЙНАТГА ДОИР МУРАКҚАБ ДОРИЛАР

Мўйни тўкилишдан сақлайдиган дорилар

Муракқаб дорилар: мирта дони, мози ва омилани маълум йўсинда гул ёки мирта ёғида қайнатиб ишлатилади. Шунингдек, хўл мирта барги, ладан, жумрут, сарв новдалари ва мирта донини зайтун ёғида янчиб, шу таркибни бошга суртилади. Яна қора мирта дони, петрушка уруғи, мирта доналари, лавлаги уруғи ва жумрут новдаларидан бир бўлакдан, сунбулсоч ва ладандан ярим бўлакдан, қора шаробдан олти бўлак олиб; шу шаробда ҳалиги дориларни то шаробнинг учдан бири қолгунча қайнатилади. Кейин бунга тўполоқ ва сунбул билан хушбўй қилинган зайтун ёғидан икки бўлак қўшиб,

кайтадан уч мартаба қайнатилади. Кейин сув ва ёғ қисмини дориларидан сиқиб олиб сопол идишга солиб қўйилади, чайқатиб турилади ва керак пайтида ишлатилади. Бу дори мўйни сақлайди ва қорайтиради.

Яна: петрушка уруғи, лавлаги уруғи, сунбулсоч ва кундур елимининг ҳар биридан икки уқия, ўн беш дона ёнғок, санавбар дарахти илдизининг пўстидан бир ритл олинади ва ҳаммасини лой билан сувалган қозонга солиб, тандирга қўйилади ва унда куйиб янчиладиган бўлгунича қолдирилади. Сўнгра олиб янчилади, унга бир ритл айиқ ёғи қўшилади,— бу яхшироқ,— ёки ғоз ёғи қўшилади, кейин дорига эҳтиёж тушганда хушбўй қилинган ёгда эритиб ишлатилади. Бу тепа соч энди тўкила бошлаганда ҳам фойда келтиради.

Ёки буриштирувчи шаробдан бир ярим ритл, ладандан бир уқия, санавбар дарахти пўстининг куйдирилганидан икки уқия, куйдирилган сунбулсочдан ҳам шунча, айиқ ёғидан бир ритл, итузум ширасидан тўрт ярим уқия олиб, ладанни тило шаробида то куюлгунча қайнатилади, бунга ҳалиги дориларни қўшиб аралаштирилади, сўнгра идишга кўтариб олинади. Қачон керак бўлса, ундан бир оз олиб, хушбўй ёғ билан, яхшироғи Рум сунбулининг ёғи билан қўшиб суртилади ва гоҳо ёғсиз ҳам суртилади.

Сочни узайтирадиган дорилар

Мураккаб дори. Озоддархт барги, янги Рум сунбулсочи, мурр ва омилани олиб, шу таркибни ювишда ишлатиладиган маълум моддаларнинг баъзисига солиб бошга ёпилади.

Яна: хардални лавлаги қайнатилган сувга солиб, бу билан бош ювилади, кейин бошни мирта ёки омила ёғи билан ёғланади.

Яхши мураккаб дори: хўкиз ути, бўри ўти, шунингдек Кобул ҳалиласи, балила, омила, содоварон ва бутун мозининг ҳар биридан бир бўлакдан олиб, янчиб итузум шираси билан етти кун ишланади, сўнгра қуритилади. Бош ва соколни сув, асал ва янчилган шиша билан ювгандан кейин бу таркибни суртилади. **Яна:** пўсти ажратилган арпадан ўттиз дирҳам ва омиладан беш дирҳам олиб, сувда то иккаласининг қувватини сув ўзига олгунча қаттиқ қайнатилади, кейин шу сувда сувнинг ярмича бинафша ёғи, уч дирҳам вазнида ладан, кунжут барги, гулхайри барги, хўл ё курук ковокнинг барглари

ўн дирҳамдан олиб қайнатилади; қайнатишни сув кетиб, ёғи қолгунча давом эттирилади.

«Тулки касаллиги» ва «илон касаллиги»ни даволаш

Таъсир кўрсатаётган хилтни аввало бўшатиш ҳамда ўзинг биладиган жуда яхши қаймусли овқатларни, сув кўшилган, мўтадил ширинликка озгина мойил суюқ ва тиник шаробни баданга бериш бу касалликни даволашдаги тўғри тадбирларнинг энг биринчиси эканига шак-шубҳа йўқ; чунки бу шароб жуда физолидир. Беморга ҳар бир ишқалашдан олдин ва кейин ҳаммомга тушиш фойда қилади. Дастлаб баданни таъсир кўрсатаётган хилтдан уни чиқарувчи дорилар орқали ёки модда ижоб этса, томирдан қон олиш орқали тозалашга бошланади.

Зулук, қортиқлар, кўп ниналар санчиш, биз яна келгусида баён қиладиган ўткир дорилар билан кавартириш, соч чиқиши учун каварган жойни тозалаб соғайтириш терини ёмон «тулки касаллиги» моддасидан тозалашда эҳтиёж тушадиган тадбирлардандир.

Мўйна қопланган қалпоқни кеча-кундуз доимо кийиб юриш моддани тарқатишга ёрдам берадиган нарсалардандир: бу моддани тарқатиб терлатади. Бошни ҳар икки ёки уч кунда устара билан қирдириш керак; қачон соч ўсса қирилади беради. Суртмаларни ишлатишдан бурун ҳам бошни қирдириш, биз айтиб ўтгандек, дағал латталар билан ҳамда пиёз ё тўрп-пўчоғи билан то қиздириб ва тери тешиклари очилиб дори қувватини қабул қиладиган бўлгунгача бошни ишқалаш керак. Баъзан ҳаммомга тушиш ишқалаш ўрнига ўтади. Агар бош қирдирилмаса, дори тери тагига етсин учун уни суюлтирилади.

Қасал жойнинг ўзига ишлатиладиган дориларга келганда, уларнинг энг кучлиси уч йил ўтмаган фарфюндир; буни биз даволаш қонунида баён қилган тадбирга кўра ишлатилади. Ундан кейингиси тоғ газাগўти бўлиб, бу жуда ажойиб етук доридир. Кейин индов, хардал, хўл зифт билан қорилган олақуланг кули ёки дафна ёғи билан эзилган тоғ майзидир. Яттуъ сути билан бошни кавартирилади; кейин тагидаги нарса оксин учун каварчикни ёрилади, шунда бош пўсти тушиб кетса, тагидан соч чиқади. Қасал аъзога озгина муддат айиктовон ҳам кўйилади, бунга кучли «тулки касаллиги»да эҳтиёж тушади. Улардан кейинги дорилар олтингургурт, иккала хил харбак, таратизак уруғи, бурак кўпиги, денгиз кўпигининг иккала тури,

камиш пўсти ва унинг куйдирилган илдизи, сичқон тезаги ва қўй тезаги,— булар ҳам куйдирилган ҳолда,— узун мурч, хардал, куйдирилган фундук, анжир барги, етмак, зарчова, кончўп ва китрондир.

Хўкиз ўти, пўсти билан куйдирилган аччиқ бодом, янчиб бир неча кун ўткир сиркада сақланган кундур елими ҳам ана шулар қаторига киради. Набат жингаги ҳам шу касалликнинг дориларидандир. Дафна дарахти ёғи ва канакунжут ёғи бу касалликда ишлатилаётган ўсимлик ёғларининг афзалидир. Мумли дориларнинг афзали эса китрон, сўнгра зифтдир. Айиқ ёғи, айникса, унинг эскиси, ёғларнинг афзали ҳисобланади. Хардал ва китрон эса чапланадиган яхши дорилардандир.

Чапланадиган кучли дорининг таркиби: фарфиюн, тоғ газагўти -ва дафна дарахти ёғининг ҳар бирдан икки мискол, ўлдирилмаган олтингугурт ва харбакнинг қайси бирдан бўлса ҳам — ҳоҳ оки, ҳоҳ қорасидан — бир мисколдан олиб, кифоя қиларли миқдордаги мум билан кўшиб, мумли суртма ясалади.

Яна: Африка буракидан икки бўлак, навшадилдан бир бўлак олиб, иккаласини куйдириб ўткир сиркада эзилади; касал жой ишқалангандан кейин бу таркибни суртилади; шу тадбир уч кун давом эттирилади. Агар тери қаварса, билиб ўтилган тадбир қўлланилади.

Мўй оқаришига тўсқинлик қилувчи чапиладиган дорилар

Ёввойи зайтундан сиқиб олинган ёғни ҳар куни давомли суратда мўйга суртиб турилса, мўй оқаришига тўсқинлик қилади.

Яқинда оқарган мўйни ҳам қорайтирадиган чапиладиган яхши дори: араб акацияси шираси, мози, сарик йўнғичка, мингдевона уриғи, курук кашнич, сунбул, ладан, ёнғок пустининг қуритилган шираси, лоланинг қуритилган шираси, темир занги, куйдирилган мис, биринж ва қора аччиқтошларни олиб, юпка-юпка кулчалар ясаб қуритилади ва уларни бир ойда уч мартаба омила суви ёки мирта суви билан кўшиб, суюқ суртма ҳолатида ишлатилади.

Бошга ғилоф қилиб ўраб қўйиладиган яхши дори: қора ҳалила, омила ва мозиларнинг ҳар бирдан ўн дирҳамдан, ладандан йигирма дирҳам, мирта барги ва донидан ўттиз дирҳамдан олиб, уч ритл ёққа солиб, уч кун қўйиб қўйилади. Сўнгра уни то қуюлгунигача қайнатилади ва уни бошга ғилоф қилиб ўраб қўйилади.

Балхнинг қизил зокидан бир дирҳам вазнида ичиш биздан олдин ўтган кишилар тажриба қилиб кўрган ва бизнинг замонамизда ҳам синаб кўрилган тадбирлардандир; бу оқарган мўйни тўкиб юборади ва унинг ўрнига қора мўй ўстиради. Лекин бунга бадани кучли ва рутубатли бўлган кишигина чидай олади; уни ичгандан сўнг, ўпкани тозалайдиган ва рутубатлантирадиган нарса ичиш керак.

Мўйни қорайтирадиган дорилар

Хина ва ўсмага келсак, булар дориларнинг асоси эканлиги тўғрисида ҳамма одамлар бир фикрдадир. Улар мўйларнинг турлича қобилятига қараб турлича таъсир кўрсатади. Одамлар хина ишлатиб, кейин уни ювиб ташлаб, ўсма ишлатадилар. Ҳар иккаласини ҳам қўйгандан кейин анчагина вақт ушлаб турадилар, қанча кўпроқ ушланса, шунча яхши бўлади.

Баъзилар ҳар иккаласини бирга ишлатадилар. Баъзи кишилар эса фақат хинани ишлатиб, унинг сарғиш қилиб қизартиришига рози бўлиб тура берадилар. Баъзилар эса фақат ўсмани ишлатиб, унинг товусранг қилишига қаноат қиладилар. Яхши ҳинд ўсмаси мўйни тез бўяйди, лекин жуда товусранг ва қизғиш қилади, Кермон ўсмаси эса камроқ ва кечикиброқ бўяйди, аммо у мўйни табиий қоралигига мойил қилиб бўяйди ва унда товусранглик кўп бўлмайди. Ўсма рангнинг мўй рангига қайтишини хоҳлаб, мўйнинг қизғиш бўлмаслигини ва ялтираб турмаслигини истаган киши, гарчи хинадан олдин ўсма ишлатилсин, у товусрангликни кетказди ва мўй рангини аслига қайтаради. Бироқ аввалги бўёқдан кейин ишлатилган хинани узок тутиб туриш керак эмас, балки тезда ювиб ташлаган яхши.

Баъзи кишилар иккаласини татим суви ва анор суви ёки қатик суви билан қўшадилар, ёки иккаласини қурут ва ёнғоқ пўстининг суви билан таркиб қиладилар; буларнинг ҳаммаси мўйни қорайтиришга ёрдам беради. Баъзи кишилар ўсма билан хинага куйдирилган кўрғошин ва оҳак солиб, уларни то ичига солинган юнг қораядиган бўлгунча қайнатадилар ёки офтобга қўйиб қўядилар. Бу ҳам яхши бўлади. Агар бўёққа бир дирҳам қалампирмунчок қўшилса, у жуда қорайтиради ва бўёқнинг миёга зарар етказишига йўл қўймайди.

Рангни равшан ва қизил қилиб ҳамда енгилгина тозалаб, чиройли қилувчи нарсалар

Қонни тери томонга ҳаракат қилдирувчи нарсалар тўрт йўл билан ҳаракат қилдиради. Шу йўллардан бири қон, айниқса, суюқ қон туғдиришдир, чунки яхши қон туғилиб кўпайса ва баданга тарқалса, ҳамма жойга етиб боради. Яна бири қонни тозалаш, бошқа бири қонни сиртга қараб кўзғатиб ва унинг йўлларини очиб баданга тарқатиш ва ёйиш, яна бири қонни мажбурий равишда ичкаридан сиртга қараб тортишдир.

Биринчи йўл билан рангни чиройли қилувчи нарсалар: улар, масалан, нўхат ва илитилган тухум, гўшт сели ва хушбўй шароб истеъмол қилиш ҳамда анжир ейишдан иборат; анжир терига қараб ҳайдаладиган суюқ қон пайдо қилади ва шу сабабли семиртиради. Қасалдан янги турган кишининг ранги хунуклашиб кетиб, уни аввалги рангига қайтармоқчи бўлинса, унга анжир ва думбул хурмо фойда қилади: бу иккаласи ҳам латиф қон билан туғма ҳароратни кўпайтиради. Бир неча кун кетма-кет наҳорга шароб ва сут ичиш бу ҳақда синалган тадбирлардандир.

Қонни тозалаш йўли билан рангни чиройли қиладиган нарсалар, масалан, давомли суратда ишлатиладиган кичик атрифул ва ҳалила мураббосидир. Қобул ҳалиласи атрифулдан кўра кучлироқ.

Қонни баданга ёйиб тарқатиб рангни чиройли қилувчи нарсалар, масалан, ангуза, мурч, тўпалоқ ва қалампир-мунчокни овқатга қўшилса, рангни чиройли қилади; заъфарон ҳам шундай, бироқ заъфарон, айниқса уни шиннига солиб ичилса, қонни ҳам бўяйди. Унинг бир ичими бир дирҳамгача бўлади. Зуфо ҳам шулар жумласидандир; зуфодан икки дирҳам ва заъфарондан ярим дирҳам олиб, шакар билан ичилади.

Игир ҳам рангни чиройли қилади. «Барбар ўйинчоғи»ни бир дирҳамдан икки дирҳамгача турли толқонларга яхши кориштириб ичилса ҳам, шундай таъсир қилади; ёмон алангаланиш пайдо қилмаслиги учун уни толқонларга аралаштирилади. Сабзавотлардан турп, гандано, пиёз, айниқса, қарам,— уни доимо еб туриш, ва саримсоқ шу хил таъсир кўсатади.

Иш ва руҳий ҳаракатлардан аччиғланиш, ғазабланиш, жанжаллашиш, мўътадил бадантарбия, кураш тушиш; шунингдек, шодлик, ўйин-кулги, ашула ва куйлар каби ёқимли иш ва амалдор бўлиш, пок ва хушчақчақ кишилар

билан ўтириш ҳамда мусобака, пойга, хўроз уриштириш ва бошқаларда бахслашув билан бўладиган турли жанжалларни тамоша қилиш рангни қизартиради.

Ташқаридан туриб конни тортиш ва тозалаш орқали рангни яхшиловчи нарсалар: пўсти ажратилган бокила уни, арпа уни, ёввойи ясмиқ уни, буғдой уни ва крахмал, айникса, нўхат уни, шунингдек, ясмиқ уни, гуруч уни, балиқ елими, гулсапсар илдизи, ладан, анжир, кундур елими, мастаки ва унинг ёғи, тухум пўчоғи, садаф гўшти, муқл, куйдирилган кўрғошин, кўрғошин упаси, фил тиши кипиғи, чириган суяклар ва маҳлабдан тайёрланиб чапиладиган ва ювиладиган дорилардир. Хушбўй рўян, ширин ва аччиқ бодом, бодринг ва қовун уруғлари, Рум исмалоғи, ковоқ ва таратизак уриғи ҳам бу жиҳатдан кучли дорилардир. Юзга ҳар қуни крахмал ва катирони сут билан сурттиш ҳам, кўпинча, юзни тозалаб тиниқ қилади; тунбош шираси, махсар, янги соғилган сутлар, ҳил-ҳил қилиб қайнатилган бузоқ туёқларининг қайнатмаси, садаф гўштининг қайнатмаси, тухум оқи, сарик йўнгичка қайнатмаси ва қашқарбеда қайнатмаси ҳам шундай.

Юз ювиладиган яхши дори: пўсти ажратилган бокила, ёввойи ясмиқ, Миср боқиласи, турп уриғи, пўсти ажратилган қовун уриғи, нўхат ва крахмалдан олиб, ювиладиган дори ясалади.

Яхши суртма дори. Бокила уни ва арпа унининг ҳар биридан бир бўлак; нўхат унидан бир бўлак, пўсти ажратилган ясмиқ, катиरो ва крахмалнинг ҳар биридан ярим бўлак, қовун уруғидан икки бўлак ва заъфарондан бўяш учун етарли миқдорда олиб, шу таркибни кечаси юзга суртилади, кундуз қуни қовун пўчоғи қайнатмаси, гунафша қайнатмаси ва шунга ўхшашлар билан ювиб ташланади.

Бошқа ҳил суртма. Ширин бодом, катиरो, араб елими, боқила уни, гулсапсар илдизи ва балиқ елиmidан баробар бўлақлар олинади, елимни ҳаммасига етарли миқдордаги сувга солиб эритилади, сўнгра шу сувга бошқа дориларни солиб, суртма ясалади.

Яна Қрит лойи ва чигитни совун билан қўшиб суртилса, сепкил, қизил сепкил ва тошмаларни тозалайди. Шунингдек, зайтун ёғининг куйдирилган қуйқаси, ёввойи ясмиқ уни ва Миср боқиласининг унидан баробар бўлақларни олиб суртилади. Беҳи уруғининг шираси заъфарон билан қўшилса ҳамда ковоқ уриғи сарик йўнгичка қайнатмаси билан қўшилса, қора ва қизил сепкилларга, шунингдек, ҳамма изларга қарши фойда қиладиган энгил дорилардан бўлади.

Турп уруги ва хардални сиркада ивитилган анжир билан кориштирилса, сепкилни кетказадиган дорилардан бўлади. Хардал ва зирнихдан тайёрланган дори пўстни бир оз шилса, лекин шилинган жойни яра қилмайдиган бўлса, у ҳам сепкилни кетказадиган дорилардан бўлади.

Баданга солинган нақш ва уни йўқотиш

Гоҳо бундай нақшга биз қизил сепкил бобида айтиб ўтган иккала дори қўйилади. Баъзан ўша жойни табиий сода билан ювиб ташлаб, устига бир ҳафта давомида сакични боғлаб қўйиш, сўнгра ечиб туз билан яхшилаб ишқалаш кифоя қилади. Нақш ва у билан нақшнинг коралиги кетгунигача сакич қўйиш тадбири қайта-қайта қўлланила беради. Бундай тадбирлар фойда қилмаса, нақш соладиган игналарни санчиб, яра қилиб, еб юбориши учун балозур томизилади.

Баҳақ, вазах, оқ ва қора песлик

Иккала баҳақ билан ҳақиқий оқ песлик ўртасидаги фарқ шундаки, иккала баҳақ терида бўлиб, чуқур ботса ҳам оз ботади, песлик эса тери ва гўштга то суяккача ўтади. Ҳаммасига умумий сабаб ўзгартирувчи қувватнинг заифлиги бўлиб, у озукани мослаштириб ўзгартира олмай қолади. Иккала баҳақда модда суюқроқ, ҳайдовчи қувват эса кучлироқ бўлади ва у моддани тери юзасига ҳайдайди. Песликдаги модда куюк, ҳайдовчи қувват эса кучсиз бўлиб, модда ичкарида ўрнашиб қолади ва ичкарисига ўтган нарсанинг мизожини бузади; натижада модда ичкарида кўпроқ ёпишиб қолади ва ўзгартирувчи қувват уни мослаштириб ўзгартира олмайди.

Вазох ва песлики даволаш

Бирор кучли сабаб тақазо қилмаса, томирдан қон олишдан ва ҳаммомга тушишдан сақланиш керак, лекин аҳёнда бир наҳор вақтида ҳаммомга тушиш мумкин; шароб ичишдан ҳам сақланиш керак, лекин шаробнинг ёлғиз ўзини ичиш мумкин. Беморнинг бадани тоза бўлса, ҳаммомда терлаш унга фойда қилади. Бундай бемор қусиш тадбирини ҳам ишлатсин. Агар бадан тоза бўлмаса, балғамни бўшатувчи дориларни, сўнгра сийдикни юргизувчи ва ични сурувчи катта иёражларни, айникса, таркибига Абу Жаҳл тарвузи эти қўшилган иёраж ва

шунга ўхшаш ҳаб дориларни истеъмол қилиш керак. Иёражларни ҳалила, девпечак, чилпоя, майиз ва туз қайнатмасига солиб ичилади. Вазаҳ ва песликни келтириб чиқараётган хилтни бўшатишда Нил ўсимлиги уруғининг ажойиб хусусияти бор.

Абу Жаҳл тарвузи эти билан тайёрланган иёражи фикро ёки мана шу таркибдаги дори ундай беморларга мос келадиган сургилардандир: Хитой дорчини, сунбул, бальзам дарахтининг чўплари, мастаки, туёғут, заъфарон, содаж, сув ялпиз ва Абу Жаҳл тарвузи этининг ҳар бирдан бир дирҳамдан, сабирдан ўн саккиз дирҳам олинади. Бунинг бир ичими бир дирҳам ёки бир мисқол бўлиб, асал сиканжубини ва иссиқ сув билан ичилади.

Яна бир мувофиқ сурги дори: ҳалила ва омиладан бир— бўлакдан, турбуддан уч бўлак,— ҳар бир бўлак, бир уқиядан бўлади ва каллақанддан ярим бўлак олиб, иссиқ сувда эритиб, қиём қилинади ва юкоридаги дориларни шунга қориштирилади. Бунинг бир ичими уч дирҳам ёки бир мисқолдан беш мисқолгача бўлади. Мен бу таркибга бир бўлак занжабил кўшишни яхши деб ҳисоблайман.

Атрифул маъжунлари ва шу таркибдаги жуворишлар истеъмол қилинади: қора ҳалила ва оқ кундур елимининг ҳар бирдан бир бўлак, занжабилдан чорак бўлак олиб, майиз асали билан қориштирилади; бундан ҳар бир куни бир фундуқ микдорда истеъмол қилинади.

Баъзилар пес бўлган жойни доғлаб фойдаланганлар ва бу қасалликдан қутилиб тинчиганлар. Лекин бу песлик кам бўлган вақтдагина мумкиндир.

Вазаҳ ва песга ишлатиладиган дориларга келганда, тозалаши қаттиқ, тоза қонни тортиши кучли ва ўша аъзони қаттиқ қиздирувчи бўлганлари биринчи даражадаги дорилардандир. Яра қилиб пўст ташлаттирадигани эса ундан кейингисидир. Вазаҳ дорилари қаторида бўяш учун ишлатиладиганлари ҳам бор. Доғли жойга ишлатиладиган дориларни ўша жойни ишқалаб қизартиргандан кейин ишлатиш керак, у жойни анжир билан то қонагунча ишқалаш, ёки кўпгина жойларга игна санчилгандан кейин ишқалаш яхшироқдир.

Чапиладиган дориларни беморни қуёшга тутиб ишлатиш у дориларнинг фойда қилишига ёрдам берадиган тадбирлардан биридир.

Песлик дориларининг афзали яралантирадиган ёки сувли каварчиқ пайдо қиладиган дорилардир; улар

моддани оқизиб песликни тузатади ва ўша жойни ўз рангига қайтаради. Баъзан у дориларни каварчик пайдо қилишга қўймай, фақат ачиштиргунча қўйиб, сўнгра беморга дам берилгач, уларни яна қайтадан ишлатилади.

Дастлабки эътиборга кўра песлик дорилари айтиб ўтилган кучли дорилардан иборат бўлиб, икки турли ҳарбак, оҳак, зирних, етмак, тоғ майизи, чўл ковоғи илдизи, гентиана илдизи, денгиз кўпиғи, ангуза, ковул илдизининг пўстлоғи, хардал, исирик, турп уруғи, ёввойи бодринг илдизи, таратизак уруғи, рўян, қоқила, мозариюн, зок, яшил зок, зангор, олтингугурт, агар ҳаммомда ишлатилса, — қитрон, дашт пиёзи, куст, аристолохия, лола, тоғ газাগўтининг елими ва фарфиюн кабилардир.

Қирмдона ҳамда сирка қўшиб кетма-кет суртилса, олтингугурт ва наргис пиёзи ҳам пес касаллигига жуда мувофиқ доридир. Навшадил ҳам синалган дорилардан. Тухум ёғи яхши суюқ суртма, чаёнўт илдизи ҳам ажойиб доридир. Вазаҳ учун нилуфар илдизи, пўст ташлаган қора илон қони, сақмуниё илдизи, куруқ анжир барғи, самбитгул барғи, қора андиз ва унинг барғи, уштурғоз ҳам ажойиб доридир.

Суюкликларга келсак, улар сирка, махсар, сарик тунбош суви, дашт пиёзининг суви, айниқса, денгиз пиёзининг суви, самсақ суви, — у айниқса, қортиқ изларидан иборат бўлган песликка фойдали, — қора андиз шираси ва афъо илони этининг шўрвасидан иборатдир.

Биз қуйидаги дорини тажриба қилиб кўрдик: балозур асали, айиктовон, каптар тезағи, олакуланг, чакамуғ, турп уруғи, хардал уруғи, рўян, хина, ўсма ва зокдан баробар бўлақларни олиб суртиб, сувли каварчик пайдо қилинади, сўнгра уларни тешилади ва пайдо бўлган яраларни даволанади. Песлик тузалгунигача бу тадбир қайта-қайта қўлланила беради.

Қортиқ излари сабабли бўлган песликни кетказадиган дори тунбош суви, самсақ суви, рўян ва чакамуғдан иборат бўлиб, бу таркибни бақам дарахти суви билан қўшиб суртилади.

Песликка ишлатиладиган бўёқларга келсак, буларга аниқ миқдор кўрсатиш мумкин эмас, чунки териларнинг ранги турличадир. Бироқ буларга қонун-қоидалар кўрсатилади, кейин ундан олдинга ёки кетинга қараб чекинилади. Ушандай бўёқларнинг бири: шўра тузи, мурр, шароб қуйқаси, кизил кесак, рўян, аччиктош ва шуларга

ўхшашларни олиб таркиб қилиб суртилади. Еки мана бу биз синаб кўрган бўёқ ишлатилади: ёнғок пўсти, ўшанча хина ва хинага баробар микдорда ўсма аралаштирилади.

Яна: оҳак, зирних ва чакамуғнинг ҳар биридан бир бўлакдан, рўяндан икки бўлак олиб, асал суви билан қўшилади ва песликнинг кўринишига қараб ишлатилади.

Бошқа хил бўёқ. Миср акацияси, дармана, оҳак, мози, зок ва хиналарни олиб, асал ва қора сирка билан қориб суртилади. Яна: зок, яшил зок ва мозини олиб янчилади ва қора сирка билан қориштириб, қуёшда пес бўлган жойни ишқалаб унга бир неча мартаба суртилади; бу узок қоладиган бўёқдир.

Яна: қора чакамуғ, темир чирки, этикдўзлар ишлатадиган зок, зангор, рўян ва анор пўстини олиб, узум сиркаси билан қўшилади ва то қорайгунгача янчилади; буни пес бўлган жойга бир неча марта суртилади.

Бу касалликка учраган кишиларнинг овқатлари: енгил гўштлардан, доривор қўшиб тайёрланган қовурилган нарсалар — қовурмалар, мутажжана (товада пиширилган овқатлар) ва кабоблардан иборат бўлади. Бундай киши шароб ичиш билан чекланиб, имкон борича сув ичишдан мутлақо сақлансин ёки уни қайнатиб, ё шароб билан аралаштириб озгина ичсин.

Темираткини даволаш

Темираткини даволашда асосан тарқатиш, парчалош, эритиш ва суюлтириш хусусиятларини ҳамда тўхтатиш ва рутубатлантириш каби хусусиятларни ўзига йиғадиган дориларга эҳтиёж тушади. Уларнинг олдинги хусусиятларга эга бўлганлари қуюқ моддаларга нисбатан қўлланилади, иккинчилари эса ўткир ва суюқ модда учун қўлланилади. Шу икки ҳолатдан бирининг устун чиқишига қараб темираткига юқоридаги икки тадбирдан бири кўпроқ қўлланилади.

Зулук солиш темираткининг энг яхши даволаридандир. Темиратки моддасини тозалашда, унинг ортидан кўринаётган ҳолатга мослаб оғиз суви ичириш, овқатлантириш, рутубатлантириш ва рутубатлантирувчи тадбир қўллашда саъфани даволашда зарур бўладиган нарсалар керак бўлади. Ҳаммом ҳам унинг зўр даволаридандир; баъзан қурук хаводан ажралиб туришга ҳам эҳтиёж тушади. Айрим кишиларнинг айтишича, темиратки пайдо бўлишига

қарши фойда қиладиган ва пайдо бўлганини тузатадиган дорилардан шуки, лаккдан бир дирҳамини сабирни ювгандек ювиб, хушбўй матбухнинг уч уқияси билан кўшиб ичирилади. Темиратки ёйилиб кўпайиб кетса, мохов касаллигининг давоси билан даволанади.

Сутли тошмалар

Гоҳо бурун ва юзга сут томчилари сингари оқ тошмалар тошади. Бунга бадан юзасига ҳайдалаётган бадан бугининг зардобсимон моддаси сабаб бўлади. Қуритиш ва тарқатиш хусусияти бор ҳар бир нарса бунга даво бўлади. Масалан, оқ харбак ва унинг ярмича гулсапсар илдизидан дори ясаб чапланади ёки бурак билан бирга зиғир уруғи, сирка билан бирга анжир ва седана суртилади.

Кўтир ва кичимани даволаш

Куюнди ҳамда ўткир хилтни ва шўр балғамни чиқариб ташлайдиган нарса билан баданни бўшатиш кўтир даволари ичида энг аввал ишлатиладиган ва энг яхши фойда қиладиган ҳамда кифоя бўладигандир, сўнгра овқатни яхшилаб шунга ўхшаш боблардан билиб ўтганингга мувофиқ ҳўллоғчи тадбир қўлланилади. Тез бузилиш хавфи бўлмайдиган сувли ёмаза нарсалар, масалан, тарвуз, сачратки, сутчўп ва шунга ўхшашлар истеъмол қилинади, сиртдан ҳам дори ишлатилади. Жинсий алоқа бутунлай тўхтатилади, чунки жинсий алоқа моддаларни сиртга қараб йўналтиради ва ўткир чириган бугни кўзғатади, бундай буғ тери юзаси томонига келиб, у жойни бузади. Шу сабабли бадан ҳиди ҳам сассик бўлиб кетади, шунинг учун жинсий алоқадан сўнг баданини ишқалаб ювиниши буюрилган.

Сариқ ҳалила, шоҳтара, сано, чилпоя ва дармана кўшилган девпечак қайнатмаси кўтир моддалари турларини бўшатувчи яхши дорилардандир, гоҳо бу тадбирга кизил гул, сачратки уруғи ва шунга ўхшашлар ҳам кўшилади, гоҳо унга махсус хусусияти туфайли кончўп ҳам кўшилади, баъзан эса сакмуние кўшилади. Шунингдек, сабр ва сакмуние ҳаб яхши доридир.

Яхши қайнатма: сариқ ҳалила ва майизнинг ҳар биридан йигирма дирҳамгача олиб, уч ритл сувда то учдан бири қолгунча қайнатиб сузилади; шу суюқликдан учдан икки ритл олиб, бунда ўн дирҳам хиёршанбар ивителиди. Сўнгра яна сузиб, унга бир дирҳам дарахт пўкаги кўшилади.

Михга, букилган шохга ўхшаш сўгаллар ва уларнинг бошқа хилларини даволаш

Агар касаллик зўрайиб ўртача даражадан ўтиб кетган бўлса, шошилиш равишида томирдан қон олиб, қонни камайтириш, шунингдек, савдо хилтини бўшатиш зарурдир. Яхши каймус пайдо қиладиган ва бир неча мартаба, баён қилинган бошқа тадбирларни ҳам қўллаш керак.

Сўгалнинг ўзини даволашга келганда, бу аччиқлик ва буриштириш хусусиятига эга дорилар билан бўлади. Сўгалнинг энгил хилига энгил дорилар ишлатилади, масалан, сўгалларга доимо писта ёғи, сузғичдан ўтказиб уч кун ўз холига қўйилган бугдой кайнатмаси, татим қўшилган набат ганданосининг суви ва бон дарахтининг ёғи суртилади. Ҳамда ковул барги, сарв ёнғоғи ва хом зайтун суртилади; жавзи мозаж ҳам яхши доридир. Сўгалнинг энгил хили учун анжирнинг ҳўл барги, кучли хилига ҳўл ёнғоқ пўчоғи ва қуриган анжир ишлатилади. Жингак азияти кам бўлиши билан бирга сўгалнинг катта ва кучли хилига яхши дори бўлади, бобил толи патак илдизининг пўсти ва унинг қулининг сирка билан қўшилгани ҳам шундай.

Яна яхши дорилардан бири шуки, исirik ва хинани янчиб элакдан ўтказилади ва совуқ сув қўшиб суртилади. Сўгалнинг кучли хилига ишлатиладиган кучли дорилар, масалан, оҳак, зирнах, ишқор, айникса, бунинг ўлдирадиган симоб билан хусўсан, дуб кули, зайтун ёғи ва туз билан ўлдирилган симоб билан қўшилган ва пиёз суви, дашт пиёзи ва эчки тезағи билан тайёрланган суртмадан иборат.

Умуман ёрилишни даволаш

Агар ёмон хилт бор бўлса, уни бўшаттириш, мизож қуруқ бўлса, уни ўзгартириш, шунингдек, турли ёғлар, айникса, пўсти артилган кунжут ёғидан бир ярим уқияни ҳар куни узум шираси ёки ширин майиз ивитилган сув билан қўшиб кетма-кет бир неча кун ичириш керак. Сув қисқичбақаларнинг қайнатмасини ҳам сув ва шакар билан ичирилади ва ёрилган жойга доимий суратда ёғ суртиб турилади.

Агар ёрилиш совуқдан бўлса, бунга қарши араб акациясининг шираси фойда қилади. Яна шолғом қайнатмаси, шолғом, лавлағи барги ва унинг қайнатмаси, айникса, буларни машҳур чарви ёғлари билан қўшиб тайёрланади-

ган мумли суртмалар, илик ёғлари, хўл зифт ва китрон фойда қилади. Агар ёрилиш иссиқдан бўлса, рутубатли совуқ ширалар қўшилган рутубатли совуқ мумли суртмалар ишлатилади; овқатни тuzатилади ва илик сув билан ювиниб турилади.

Лаб ёрилишини даволаш

Терини тортиштириб куришиб, хўлликни шимдирган ел ёки совуқ, ёки иссиқ, ёки билиб ўтганингдек, курук мизож туфайли пайдо бўладиган куруклик лаб ёрилишига сабаб бўлади. Лаб ёрилишининг сабаблари таъсир этмасдан бурун ёрилишнинг олдини олиш учун мумли суртмалар, турли чарвилар, илик ёғлари, хўл зуфо қўшилган гул ёғи суртилади. Булар гоҳо воқе бўлган ёрилишни ҳам кетказади. Ёки лабга юпқа пардалар, масалан, тухум пардаси, камиш пардаси, саримсоқ ва пиёз пўстлари ёпиштирилади.

Пайдо бўлган лаб ёрилишини кетказишга келсак, унинг учун яхши дорилардан бири шуки, эски шароб қуйқасининг қовурилгани ва сақични олиб бирон ёғ билан, масалан, товуқ ёки гоз ёғи ва асал билан қориштирилади. Ёки тўзондек қилиб янчилган хом мозини олиб, оловда эритилган сақич билан қорилади. Ухлаш олдидан киндикни ёғлаш ёки ёққа ботирилган пахтани киндик тешигига қўйиш лаб ёрилганда фойдали, дейдилар.

Оёқ ёрилишини даволаш

Оёқ ёрилишини гоҳо ёмон буғлар ва гоҳо куриб қовжираш сабабли юз беради. Қисқаси, бунда ўша буғларни тарқатувчи нарса фойда беради.

Оёқ ёрилишини уни узоқ вақт иссиқ сувга солиш, унга ўсимлик ва ҳайвон ёғлари, айникса, эчки ва қорамол ёғи ҳамда мум билан бир оз қуюлтирилган илик ёғини суртиб кетказиш мумкин; шунингдек, канакунжут ёғи, поча ёғи ва чин ёғи суртилади, бу жуда фойдалидир. Думба ёғини оловга тутиб томизилса ҳам жуда яхши бўлади; хина жуда яхши даводир, айникса исирик қайнатмаси билан қориштирилган хина жуда яхши. Узум шираси ҳам шундай ҳусусиятга эга. Оёқ ёрилишини ана шу айтилган дорилар билан даволанади. Агар улар фойда бермаса, ёриқларга кириб, уларни ёпиштирадиган нарсаларни тикишга эҳтиёж тушади, касални ювинтириб, оёғини иссиқ сувга солгандан

кейин ана шундай даво қиладилар; ўша тикиладиган нарсаларга чангдек қилиб, янчиб эзилган катиरो қўшилади, бу ажойиб дори бўлади.

Яна: мум, кунжут ёғи, сақич ва суюқ майъа елимини олиб, ҳаммасини бир-бирига қўшиб, оёкнинг ёрилган жойига тикилса, ажойибдир. Ўсимлик ёглари ва чарви ёглари билан эзилган кундур елими жуда фойдали; куйдирилган кискичбақани зайтун ёғида эзиб ҳам суртилади, кўл ёрилганида бу тез фойда беради. Еки тўқай пиёзининг ичини олиб, зайтун ёғида қайнатилади ва бунда сақични эритиб ёрилган жойларга қўйилади. Зайтун қўшилган сақичнинг ўзи ҳам ғоятда фойдалидир.

Панжа ораларининг ёрилиши

Буни ҳам юқорида кўрсатилган нарсалар билан даводанилади. Бунинг ўзига хос дори си шуки, чилпой иллизини тўзондек қилиб янчиб, қўйиб боғланади.

Орқанинг яраланиши

Гоҳо кўп чалқанча ётиш натижасида, айниқса, беморларда орқа аввало қизариб ёрилади, сўнгра яраланади. Қизариш бошланганда чалқанча ётмаслик ва уни қайтарадиган дориларни ишлатиш керак. Қасал кишига эса новдасидан синдириб олинган тол барги, тариқ ва пат каби нарсалардан тўшак қилиб бериш керак, буларни юмшоқ мато ёки шунга ўхшаш нарса ичига тикилади. Агар ярага айланса, кўрғошин упаси марҳами қўйилади.

Қўлтиқ ҳиди ва уни даволаш

Айрим кишиларнинг даъвосича, қўлтиқ ҳиди инсон пайдо бўладиган маний қолдиқларидан вужудга келар эмиш, гўё у қолдиқлар қўлтиққа келиб тери тешиқларига жойлашар эмиш. Бу даъвога ишониш керак эмас. Қўлтиқ ҳидини инсонда манийга айланадиган модда буғига ва унинг кўзғалишига нисбат бериш тўғрироқ бўлур эди.

Буни даволашга келсак, аввало, зарур бўлса, баданни тозаллагандан кейин тўтиё, куйдирилган кўрғошиннинг ишлангани, турли тўполлар, мирта кули ва аччиқтош эритилган сув билан даволаш керак. Гоҳо бу дориларга сандал қўйилади ва кофур билан ҳам аралаштирилади. Яхши кулча дори: сандал, Цейлон дорчини, омила шираси,

сунбул, аччиктош, мурр, содаж ва гулнинг ҳар биридан бир бўлакдан, тўтиё ва куйдириб оқланган қўрғошиннинг ҳар биридан уч бўлакдан ва кофурдан ярим бўлак олиб, бу таркибдан гул суви билан кулча дори ясалади ва қуритиб истеъмол қилинади.

Яна: қизил гул, омила шираси, сунбул, тўпалок, мурр ва аччиктошнинг ҳар биридан ўн бўлакдан олиб, гул суви билан кулча ясаб қўлтиққа чапланади.

Бит ва сиркага қарши

Кўплаб пайдо бўлиб, тўхтовсиз кўпая бораётган битларга қарши даво қўллашда аввало баданни тозалашга, айниқса, уни томирдан қон олиб тозалашга, шунингдек, овқат тадбирини яхшилаш ҳамда моддаларни сиртга қараб йўналтирувчи, биз айтиб ўтган ҳаракатларни тўхтатишга тўғри келади. Кейин битлаган жойга хос дорилар ишлатилади. Бунга доимо ювиниб-тозаланиб туриш ҳам фойда беради; олдин шўр сув билан, кетидан чучук чув билан ювиниб туриш яхшидир. Кийимларни алмаштириб туриш, ипакли ва канопли кийимлар кийиш керак. Дори ичиш орқали ҳам битлар ўлади, масалан, тоғ ялпизи қайнатмаси билан саримсоқни қўшиб ичилса шундай бўлади.

Битлаган жой дориларига келсак, булар қуритувчи, тарқатувчи ва сиртга тортувчи бўлиши зарур. Агар аҳвол жуда зўр бўлса, у дориларга заҳарли қувват аралаштиришга эҳтиёж тушади. Зайтун ёғи билан татим ҳамда шавил, унинг барги ва илдизи ёки зайтун ёғи билан аччиктош, ёки озоддарахт барги, ёки анор барги, ёки Абу Жаҳл тарвuzининг барги, ёки мирта барги, ёки сарв барги, ёки зиғир барги, ёки хушбўй қамиш ва дорчин битлаган жойга ишлатиладиган дорилардандир. Махсар ёғи фойдали ва битга тўсқинлик қилувчидир; турп ёғи ҳам ажойиб, Цейлон дорчинининг пўсти, аристолохия, назла ўти, гулхайри илдизи, тошчўп, жулах, Рум арпабодиёни, кийик ўти, кичиткиўт уруғи, бўйимодарон ва ёввойи зира ҳам шундай.

Яхши дори: момисо шамча дориларидан уч дирҳам, қустдан ярим дирҳам, буракдан бир дирҳам ва шуларнинг ҳаммасича крахмал олиб, оҳак аралаштириб суртилади.

Миср бокиласи қайнатмаси битлаган жойни ювиш учун ишлатиладиган яхши ва кучли дорилардандир. Лавлаги қайнатмаси, юлғун қайнатмаси, тоғ ялпизи қайнатмаси,

сарв барги қайнатмаси ва санавбар барги қайнатмаси ҳам шундай. Агар ювиладиган дориларга хайвон ўтлари қўшилса, яхши бўлади. Етмак билан буғлаш, шунингдек, тоғ майизи билан, зирних билан, айникса омила шираси билан, хусусан, олтингугурт билан буғлаш битлаганда қарши кўриладиган чоралардандир.

Ориқликни кетказиш

Ориқликка сабаб овқатда семиртирувчи модданинг йўқлиги ёки суолтирувчи овқатни кўп истеъмол қилиш,— бунда баданда кўпда қон пайдо бўлмай қолади,— ёки тоза қон пайдо бўлмайдиган овқат билан чекланиб туришдир; бунга яна овқатни ишлатувчи қувватнинг, яъни ҳазм қилувчи қувватнинг ёки озиқни аъзоларга тортувчи қувватнинг заифлиги ҳам сабаб бўлади; уларнинг заифлиги эса мизож бузилиши, купинча, бузилган совуқ мизож сабаб бўлади; ёки кўп ҳаракатсиз ётиш бўлади, бунда тортувчи қувват ухлаб қолади, айникса табиатга озиқни тортишда ёрдам берадиган ва табиат унга одатланган жисмоний ҳаракатдан кейин ана шундай бўлади; жисмоний ҳаракат қилинмай қўйилса, тортувчи қувват, ҳатто, мўътадил озиқни ҳам тортмай қўяди.

Ориқликка яна қоннинг табиатга ёқмаслиги ҳам сабаб бўлади, сафро аралаш қон тортувчи қувват учун сув аралаш рутубатли қондан кўра ёқимсизроқ бўлади,— ёки талокнинг катталашиб, жигарни қисийи сабаб бўлади; бунда қоннинг кўпи талокқа тортилади, талок ва жигар орасидаги зиддият сабабли жигар қуввати заифлашади. Гавдада гижжаларнинг кўпайиб тўдаланиб ётиши ёки хилдан тери тешиқларининг тўсилиб торайиши, ёки совуқлик, ё иссиқлик, ё фақатгина қуруқлик натижасида тери тешиқларининг бирикиб буришиб торайиши ҳам ориқликка сабаб бўлади; буларнинг ҳаммасини ўз белгилари орқали биласан. Доимий равишда боғич боғлаб қўйиш ҳам ориқликка сабаб бўлади, бунда тери тешиқлари ва йўллар тўсилиб, баданга озиқ тортилмайди, айникса, кесак ейиш тери тешиқларини тўсиб қўяди. Ёки ориқлик тарқалишнинг кўплигидан бўлади; бунда аъзоларга тортилаётган озиқ бир ерга тўпланмай, сочилиб-тарқалиб кетади. Масалан, тез қилинадиган жисмоний ҳаракатлар, турли хафалик ва ғамгинликлар ва тарқатувчи қасалликлардан шундай бўлади.

Озгина вақт ичида озиб кетадиган баданларнинг

кайтадан семириши ҳам киска бир муддатда бўлиши мумкин. Узоқ вақт ўтиб озган баданларэса кўп овқат истеъмол қилишга қувватларининг заиф экани сабабли аста-секин қўлланиладиган тадбирдан бошқа тадбирни кўтара олмайди.

Териси ғовак ва осон чўзиладиган баданлар семиришга қобилиятли бўлади. Заифлик, иссиқ-совуқдан, тўқиниш-уринишлардан кўп таъсирланиш ва жинсий алоқа кишини ориқланишдан сақланишга мажбур қиладиган омиллардандир; бундай кишининг еган овқати томирларда тўхталиб қолади, нарига ўтмасдан бузилади.

Семизликнинг ҳам зарарлари бор, уларни келгусида баён қиламиз. Мўътадил семизликдан яхшиси йўқ. Агар семизлик зарар келтирмаса, уни ёмон санама, чунки ҳаёт рутубатдадир: лекин эҳтиёт бўлишинг, гарчанд офат юз бермаса ҳам, ҳаддан ташқари семириш йулини севмаслигинг керак. Чунки семизлик офати тўсатдан ва бирданига келиб етадики, бу ҳақда ўз жойида айтилади.

Бадан ва ҳаволар курси, ориқлик пайдо бўлади.

Даволаш

Ориқ кишини тинч қўйиб ором берилади, кўрпа-тўшаги юмшоқ қилиб қўйилади, соя жойга жойлаштириб, хурсанд қилинади, хушбўй нарсаси хидлатиб совуқ нарсалар ичирилади. Чунки бу тадбирлар табиий қувватни жуда кучайтиради, натижада у озиқларни яхши ишлатиб, чиқиндиларни ҳайдаб чиқаради. Булар эса семириш сабабларининг бошлангичидир,

Қуюқ шароб ичиш, ҳазм бўлганда каймуси яхши бўладиган кучли ва пишиқ овқатлар, масалан, турли ҳалимлар, умочлар, ширгуруч, қовурилган гўшт каби-ларни ейиш керак. Чунки қовурилган гўштда гўшт қуввати қамалиб қолиб, у пишиқ эт пайдо қиладди, қайнатилган гўшт эса ғовак, таралиб кетадиган ва қарорланмайдиган эт пайдо қиладди. Ўрдак гўшти семиртирувчидир, товук гўшти ҳам шундай; каклик гўшти бу жиҳатдан жуда етукдир. Шакар қўшилган мағизлар ҳам шундай. Овқатдан кейин ҳаммомга тушиш озиқни баданга жуда тортирувчи ва семиртирувчи тадбирдир, лекин бу иш кишининг жигарида айниқса, ейилган овқат семирмоқчи бўлган кишилар ейдиган овқатдан бўлса, тикилмалар пайдо қиладди. Шунинг учун буни қўллайдиган кишиларда тош пайдо бўлади. Яратилишда томирлари тор бўлган

кишида шу хил тикилма ва тошлар кўп пайдо бўлади; бироқ ҳамма кишилар шундай бўла бермайди. Агар бундай кишилар ўнг томонларида оғирлик сезсалар, уларга жигар тикилмаларини очадиган маълум дорилар ичирилади. Уларга то оғирлик қетгунча овқатдан олдин сирка ва асал қўшилган ковул ҳамда маълум уруғлар сиканжубини ичирилади.

Овқат биринчи хазмдан ўтиб, қуйига тушган пайтда ҳаммомга тушиш яхшидир. Шу билан бирга, ҳаммомдан чиққандан кейин фурсат ўтказмай овқат ейиш ҳам семиришга сабаб бўлади. Кўпчилик одамларни, айниқса, сўлиш ҳолатидаги одамларни ҳаммом жуда яхши семиртиради; ҳаммомга даслабки хазмдан кейин, яъни овқат, айрим хилларини мустасно қилганда, меъдадан қуйига ўтганда тўшиш керак. Иссиқ мижозли кишиларга ачимаган қатикдан тайёрланган айрон берилсин.

Мўътадил мизожлилар учун мўлжалланган дориларнинг бири: бодом, пўсти ажратилган фундук, сақич дарахтининг меваси; pista, наша уруғи ва катта хил санавбар донасидан олиб, бу таркибни асал билан қорилади; ундан жавза микдорида ғўлаклар ясалади ва шулардан ҳар куни беш жавзадан ўн жавзагача истеъмол қилиб, устидан шароб ичирилади. Бу семиртиради, рангни чиройли қилади ва жинсий алоқа қувватини кучайтиради.

Яна семиртириб рангни чиройли қиладиган яхши дори: бир маккук оқ ун ва беш уқия анзирагўштхўрни олиб, иккаласини қорамол ёғи билан яхшилаб қорилади ва бу таркибдан кулчалар ясаб эрталаб ва кечқурун еб турилади. Еки бодом, пўсти артилган фундук, сақич дарахтининг меваси, кунжут ва қукнордан баробар микдорда, касилодан ярим бўлак, каллақанддан шуларнинг ҳаммасича олиб, ҳар куни эрталаб ва ухлаш олдидан йигирма дирҳамгача кафт отиб турилади.

Иссиқ мизожлилар учун яхши тадбирлар. Кўпда қуюқ бўлмаган ва ачимаган, балки сингишли ва енгил ҳазм бўлиши учун ёғи олинган қатик айронини олиб, озғин кишига ярим ритл микдорида ичирилади ва у то ҳазм бўлгунича уч соат тўхтатади, кейин иккинчи марта ўшанча ичирилади; кечгача овқат берилмайди. Ундай кишиларнинг овқати семиз жўжа гўшtidан иборат бўлади, агар суюқ оқ шароб ичишни кўтара олса, ичирилади. Агар кечки овқат ейишдан олдин суюқ тиник набиздан бир қадах ичиб, сўнг ҳаммомга тушса ва

хаммомдан чикиб кечки овқатни еса, жуда яхши бўлади.

Бошқа хил тадбир. Нухатни олиб, сигир сутида бир кеча-кундуз ивитиб қўйилади, агар сутни янгилаб нухатни кўпроқ ивтилса ҳам мумкин. Сўнгра ювилган оқ гуруч, янчилган кўкнор уруғи, янчилган бугдой ва арпаларнинг ҳар биридан ўттиз дирҳамдан, қуритилган оқ нон ва оқ шакарнинг ҳар биридан ўттиз дирҳам, пўсти артилган бодомдан эллик дирҳам олиб, ҳаммасини бирга қўшилади. Бу таркибдан ҳар куни ўттиз дирҳамни янги соғилган сутда ёки ўсимлик мойи ва сарёгда қайнатиб ичилади. Кейин ичилган нарса баданга тарқаладиган микдорда ваннада чўмилинади.

Ёки янги соғилган сутдан бир ритлни бир ритл сувга солиб то-сув йўқолиб кетгунича аста-секин қайнатилади. Бу қайнатмага бир уқия қаллақанд ва бир уқия сигир сути ёғи ва кунжут ёғи солиб, яхшилаб қайнатиб истеъмол қилинади.

Ёки нухат уни, бокила, арпа ва гуручдан баробар бўлақларни, пўсти ажратилган ясмиқ, оқ кўкнори, пўсти ажратилган мошларнинг ҳар биридан ярим бўлақ, ёрилган бугдой ва пўсти ажратилган кунжутдан ярим бўлақдан ҳамда шакардан икки бўлақ олиб, қўй сутни қўшиб суюқ овқат таёрланади ва эрталаб истеъмол қилинади.

Ажойиб дори. Мингдевонани олиб, бир кеча-кундуз ивитгандан кейин сув билан ювиб қуритилади. Сўнгра сариёкка чўндириб янчиладиган даражада қовурилади. Устига тўрт баробар келадиган микдорда пўсти ажратилган бодом ва шунча ёнғоқ ва шу микдорча шакар қўшилади. Ухлаш олдидан ундан беш дирҳамча истеъмол қилинади.

Қўл, оёқ, лаб, бурун, олат қалпоғи ёки олатнинг ўзи каби айрим аъзоларни семиртириш

Бунга эришиш ейиладиган ва ичиладиган нарсалар орқали бўлмай, балки ўша аъзонинг ўзига хос тадбирни қўллаш орқали бўлиши мумкин; чунки овқатлар бадан учун умумийдир,— балки муайян аъзога озикни тортиш, унда озикни тўхтатиб туриш ва уни ўша аъзо табиатига айлантириш орқали бўлади. Бу эса, билиб ўтганингдек, дағал латта билан ишқаб кизартириш ва кизартирувчи дорилар билан бўлади, кейин олдингисидан кўра кучлироқ ишқалаб, илик сув қуйилади, сўнгра зифт суртилади; айрим табиблар қуруклик зулугини соладилар, булар эса

кизил куртлардан иборат бўлиб, зифт қувватига эгадир.

Озик моддасининг аъзодан ёки озик тақсим қилинадиган жойдан бошқа аъзога ўтиб кетадиган йўлини тўсиш орқали озикни шу аъзога йўналтириш ҳам унинг семиришига ёрдам беради, буларни сен биласан. Лаб, бурун ва кулоқ каби баъзи аъзоларга темир қурол билан қилинадиган махсус амаллар бор, бу ҳақда ҳам бошқа жойда айтилган эди. Айтишларича, лаб ва бурун қиска бўлса, уларнинг ўртасини ёриб икки томонини очилади ва ўртадаги этнинг қаттиғини кесиб олинади; шундай бужмайиб қискариш кетиб, улар узаяди.

Ҳаддан ташқари семизликнинг айблари

Ҳаддан ташқари семизлик баданнинг ҳаракатига, кўтарилишига ва ўзини эплай олишига ҳалақит беради. У томирларни қисиб торайтиради, натижада руҳ йўли тўсилиб, кўпинча, руҳ сўлиб қолади. Уларга майин ҳаво ета олмай қолади, натижада улардаги руҳнинг мизожи бузилади. Уларда тор жойга қоннинг ҳайдалиб бориш ҳавфи пайдо бўлади; баъзан тўсатдан бирор томир ёрилиб ўлдириб қўяди. Бундай ҳолатда ва бундан олдинги вақтларда у кишиларда нафас қисилиш ва хафақон юз беради; шу пайтдаги ҳолатга қарши томирдан қон олиш чораси қўрилсин; қисқаси, улар тўсатдан ўлиши мумкин. Умуман, ҳаддан ташқари семиз кишилар тез ўлади, айниқса, умрининг бошланғич пайтида бўлган кишиларда шундай бўлади: улар сакта, фалаж, хафақон касалликларига, рутубатлиликлари сабабли ич кетишга, нафас олишнинг ёмонлашувига, беҳуш бўлиб қолишга ва ёмон иситмаларга мойил бўладилар. Улар руҳ йўлларининг торлиги, мизожларининг жуда совуқлиги, қоннинг қамлиги ва балғамнинг кўплиги сабабли очликка ва ташналикка чидай олмайдилар.

Киши совуқ мижозли бўлмаса, бундай семизликка эриша олмайди, шунинг учун улардан фарзанд бўлмайди, ўзлари соғлом бўлмайдилар ва эрлик уруғлари оз бўлади. Семиз хотинлар ҳам шундай; уларнинг бўйида бўлмайди, хомиладор бўлсалар ҳам, бола ташлайдилар, уларнинг шаҳватлари ҳам заиф бўлади.

Оздириш тадбири

Оздириш тадбири семиртириш тадбирининг аксидир.

Бу эса овқатни кам бериш, овқатдан кейин ҳаммомга тушириш, кучли бадантарбия қилдириш, узок вақт ўтказиб овқатлантириш, овқатни озик бўлмайдиган ва озиғи қурук бўладиган нарсадан ёки ясмик, нонхўриш ва сиркаланган нарсалар сингари мазаси ўткир ёки шўр нарсаларни беришдан иборат.

Уларнинг ейдиган нонлари кепакли нон ва арпа нони бўлсин; овқатларига иссиқлик дориворлар кўпроқ қўшилсин. Уларнинг айтиб ўтилган овқатларига баён қилинган жуда ёғли нарсалар қўшилса, айниқса, уларни тез тўйғизиб, кам овқат бўлишларига ёрдам беради, чунки иштаҳалари кучсиздир. Улар кунда бир маҳал овқатлансинлар. Овқат моддаси йиғилиб қолса, уни таркатиш тадбири қўллансин; бунга кучли бадантарбиялар қилиш, дағал кийим кийиш, дағал тўшакда ётиш, совуқ сув ўрнига иссиқ сув ишлатиш совуқ ҳаво ўрнига иссиқ ҳавода бўлиш орқали баданни сийраклатиш,— шунингдек, тешиклари буришиб тўсилиши ва тук хурпайиб тери тигизлашуви орқали бадан озикни қабул қилмасин учун доимо баданни очиб совуқ ҳавога тутиш ёрдам беради; бу ичкаридан келаётган нарсаларнинг тортилиш муқаддимаси бўлган мўътадил тарқалишга тўсқинлик қилади. Агар ёз пайти бўлса, баданни иссиқ ҳавода очиб турилади, шунда тарқалиш кўпайиб аъзога тортилаётгандан кўра кўпроқ озик тарқалади.

Кучли хилтларни бир-биридан ажратиб томирлар йўлидан бошқа ёққа йўналтирадиган, натижада томирларни оч қўядиган ва бошқа ишларни ҳам бажариб турадиган дори ишлатиш яхшироқ; бу дорилар ҳайз қонини ҳам кучли равишда юргизиб, семиз хотинларнинг озишига ёрдам беради. Бу дорилар гентиана илдизи, газাগўт уруғи, юмалоқ аристолохия, тоғ петрушкаси ва жулах, кабилардир. Сандарак елимида қаҳрабо қувватига қарши оздирувчи жуда кучли хусусият бор. Лакк ҳам ана шундай хусусиятга эга, петрушка уруғи ҳам шундай. Зок кучли равишда оздирувчи бўлса-да, хатарлидир, самсақ ҳам шундай.

Мураккаб дори. Юмалоқ зарованддан бир дирҳам, ингичка хил луфодан учдан икки дирҳам. Рум гентианаси илдизи, жулах, тоғ петрушкаси ва афъо илони тузининг ҳар биридан уч дирҳамдан олинади, шунинг ўзи бир ичим бўлади.

Кучли дори. Еввойи бодринг илдизи, гулхайри илдизи ва говшир илдизини олиб, ҳаммасидан элаки дори ясаб бир

дирхамдан ичилади, Яна жувона уруғи, газাগўт уруғи ва зирадан баробар бўлакдан, куруқ самсақ ва буракнинг ҳар биридан чорак бўлак ва лакқдан бир бўлакни олинади. Бу таркибнинг бир ичими бир мискол бўлади.

Бундай кишилар наҳорга ҳаммомга тушишлари, ҳаммом эса ҳаволи ва терлатадиган бўлиши, сувли ва рутубатлантирувчи бўлмаслиги керак. Агар ҳаммом сувли бўлса, тарқатмай фақатгина тортиш натижаси келиб чиқмасин учун унда узок туриш керак эмас. Ҳаммомдан кейин овқатланишга шошилмаслик, балки сабр қилиб ётиш, бадантарбия қилиш, сўнг ором олиш, шундан кейин озгина ва енгил овқатланиш керак. Шунингдек, бундай кишини уқалаганда кетма-кет ва тарқатадиган равишда уқалаш лозим.

Тирноқда юз берадиган тиришиш, эгрилик ва моховлик

Бу касаллик тирноқда, кўпнича, савдо хилти сабабли юз беради, савдо хилти тирноқни букади, тириштиради, кийшайтиради ва мохов қилади. Кўпинча, бу касалликка тирноқда юз берган, кўчирувчи воситаларнинг бири сабаб бўлади. Тирноқни яхшилаб жойлаштирамоқчи бўлинади, лекин уни секин-аста қилмасдан, ҳадеб қўл тегизила берилади ва оғритилади, натижада тирноқ ёмон кўринишда ўсиб, ҳамма вақт шу кўринишда чиқа беради. Чунки тирноққа келадиган озиқ келади-ю, икки табиий йўл билан унга ўтмайди ва тарқалмайди, натижада тирноқ тагида йиғилиб, илдиз сингари шу касалликка ёрдам беради.

Кўпинча, букилган ва кийшайган тирноқни етти кун чарви боғлаб кўйиш орқали даволанади; кейин шиша парча билан қирилади. Бу тадбир тирноқ тўғрилангунча қайта-қайта қўллаб турилади. Кўпинча, тирноқ йиқилиш сабабли кўчиб тушади, шунда унинг оғриғи зўрайиб иситма пайдо қилади.

Даволаш

Сабаб савдо хилти бўлиб, у хилт бутун баданга тарқалиб тирноқларнинг ҳаммаси касалланган бўлса, у хилтни бўшатиш зарур. Бу пайтда энг мувофиқ тадбир овқатни мослаштиришдир, кунжут ёғини доимо ичиб турадиган кишининг тирноқлари текисланади.

Агар савдо хилти фақат тирноқнинг ўзида бўлса, касал

жойнинг ўзига ишлатиладиган даволар қўлланилади. Буларнинг баъзиси тирнокни юмшатиб, уни кириб текислаш учун тайёрланади; масалан, тирноққа оҳак ва зирних ишлатилса, уни пичоқ билан исталганча кириш мумкин бўлади. Шунингдек, тирноққа бўза қўйқаси боғлаб қўйилса, уни текислашни осонлаштиради; ёки агар қўл чидай олса, тирнокни мум билан қиздириб текисланади. Сарв елими тирнокни юмшатиш учун яхши қуюқ суртмадир. Зиғир уруғи ҳам тиришган тирноқ учун яхшидир. Эритилган кўй ёғини бир неча кун тирноққа боғлаб қўйилса, уни юмшатади. Биринчи боғлашда юмшатмаса, то уни юмшатиб текисланишга тайёрлангунича бу тадбирни бир неча мартаба қайтарилади.

Тирноқда юз берадиган песлик

Сарв ёнғоғини олиб янчиб, сирка ва ун билан, айникса, Миср боқиласи уни билан аралаштириб тирноққа боғлаб қўйилса, песликни кетказади. Индов билан қўшилган зиғир уруғи ҳам шундайдир; ёки қизил зирних ва санавбар елими билан аралаштирилган, қуйдирилган шароб дурдаси ҳам песликни кетказади. Хўл зифт, айникса, қизил зирних ёки сарв ёнғоғи билан қўшилса, бу хусусда ажойиб дори бўлади. Балиқ елими ҳам ажойиб етук доридир. Шавил иллизини сирка билан қўшиб суртилса ҳам ажойиб бўлади.

Тирноқ пачақланишидан унинг тагида пайдо бўладиган ўлик қон

Бунга зифт аралаштирилган унни боғлаб даво қилинади. Агар бу қаноатлантормаса, балки қўл тадбирини ишлатишга эҳтиёж тушса, тирнокни то тагидаги қон чиқиб кетгунча ўткир қурол билан қиялаб аста-секин ёриш керак. Агар бу тадбир сабабли тирноқ кўчиб кетса, ўлик қонни оқизиб тирнокни жойига асталик билан ёпиштириб қўйилади; бунда эҳтиёт бўлиш ва оғритмаслик керак. Бир неча кундан кейин қаралади, агар тирноқ тагида йиринг бор бўлса, тирнокни босиб ёки астагина ёриб йирингни чиқариб юборилади, сўнг қайтадан боғлаб қўйилади. Шу пайтда этга тегилмасин, бу милкакдагидан ҳам кучлироқ оғриқ қўзғатади. Балки этни тирноқ билан беркитиб қўйилсин ва тирноққа илик сув билан ёғ қуйиб турилсин; охирида босикун марҳами қўйилсин.

«Зийнат китоби» тугади ва, шу билан бирга, Қонуннинг тўртинчи китоби ҳам тамом бўлди.

Ҳамма оламларнинг тарбиячиси тангрига мактовлар бўлсин. Тангри саййидимиз Муҳаммад пайғамбарни ва унинг авлодларини раҳмат қилсин ва уларга ўз саломини йўлласин.

СОДДА ДОРИЛАРНИНГ ЎЗБЕК, АРАБ ВА РУС ТИЛЛАРИДАГИ ЛУФАТИ

А

Абу Жаҳл тарвузи — ханзал —
клоквинт
Адорокий, алкион — адорокий —
алкион диоскорида, «морская
пена».
Айиктовон — кабикаж — лютик.
Алой — қ.сабир
Альп гунафшаси — фукломи-
нус — цикламен.
Анбар — анбар — амбра.
Ангуза — хилтит — камедь фе-
рулы вонючей, асафетида.
Анжир — тин — инжир.
Анзиратгўштхўр — анзарут
камедь растения.
Анор — руммоң — гранатник.
Апор гули — жулланор — цвет-
ник гранатника.
Араб акацияси — шавкат-ул-
мисрийя-аравийская камедо-
носная акация.
Араб акациясининг шираси ёки
елими — акокиё — сок /или
камедь/ аравийской акации.

Араб елими — самғ — гумми
арабик.
Арека пальмасининг данаги —
атют — семя арековой пальмы.
Аристолохия — зарованд — ари-
столохия, кирказон.
Арпа — шаъир — ячмень.
Арпабодиён — оқзира — розиё-
наж — фенхель.
Арча бужури — абхал — можже-
веловые ягоды.
Асал — асал — мед.
Асал майвизак — дибк — омела.
Асорун, ёввойи нордин — асо-
рун — копытень.
Асфальт — қ. Яхуд битуми.
Атрифул — бунинг асосини уч
мева: ҳалила, балила ва омила
ташқил этади.
Асфодель, сирач — хунсо — ас-
фодель.
Афъо илонни — гадюка:
Аччиктош — шабб — квасцы.

Б

Балзам дарахти — баласон —
бальзамное дерево, бальзам.
Балила — балилаж — мироба-
ланы беллирические.
Балик — самак — рыба.
Балозур — балозур — анакар-
диум аптечный.
«Барбар ўйинчоғи» — лаъба бер-
барийя — мандрагоры.
Бака жухориси, сассик тол —
шитараж — клоповник широ-
колистный.
Бакам дарахти — баккам — сап-
поновое дерево.

Баклажон, потинжон — бодин-
жон — баклажан.
Баҳман — баҳман — баҳман.
Бетель — танбул — бетель.
Беҳи, хайва — сафаржал — айва.
Бинафша, гунафша — бинаф-
саж — фиалка душистая.
Биринж — бронза бўлиши мум-
кин.
Бистпоя — басфойиж — полипо-
диум.
Бобил толи, мажнунтол — га-
раб — нва.
Бодом — лавз — миндаль.

Бодринг — кисса — огурец.
Бол, асал — асал — мед.
Болдиргон — к. сассик коврак.
Бон дарахти — Бон — бан или моринга безкрылая.
Босиликун мархами /яъни сўзма-сўз «шоҳ мархам дориси/.
Бокила — бокилло — бобы конские.
Бронза — биринж — бронза.
Бувана — к. парпи.
Булут ва унинг тоши — исфунж

ва хажарух — губка и ее камень.
Бунк — бунк — насафтон диоскорида
Бурак, танакор — бурак — баврак, сода природная.
Бурчок — кирсанна — вика чевичеобразная.
Бугдой — хинта — пшеница.
Бўза — фукко — буза.
Бўйимодарой — кайсум — тысячелистник сантолиновый.
Бўри — зиъб — волк.

В

Варан — варал — варан.
Варс, ўсимлигидан олинадиган

сарғиш кизил порошок — железки.

Г

Газакут — сазоб — рута.
Газанда — к. Қичитқиут.
Гальбан елими — кинна — гальбан.
Гандано, порей пиёзи — куррос — порей, лук порей.
Гандуми девона — к. мастак.
Геккон калтакесаги — Сўм абрас — ящерица геккон.
Гентиана илдизи — жантиёна — горечавка.
Глет — к. куйдирилган кўрғошин

Говшир — жовшир — опопанакс.
Горчица, кичи — хардал — горчица.
Гулсапсар, гулсафсар, лилия — савсан — касатик и лилия.
Гулсапсар илдизи — ирисо — корневище касатика /ириса/, «фиалковый корень».
Гулхайри — хитмип — алтей.
Гуруч — к. шоли.
Гушт, эт — лахм — мясо.

Д

«Дарахт пўкаги» — горикун — агарик.
Дарё кискичбакаси — саратон нахрий — рак речной.
Дармана — ших — полынь цитварная.
Дафна дарахти — фор — лавр.
Девпечак — афтимун — повилка.
Денгиз кўпиги — забад ул-бахр — «Морская пена», алкион Диоскорида.

Денгиз пиёзи — ишкил — морской лук.
Денгиз пиёзи — унсал — морской лук.
Денгиз кискичбакаси — саратон бахрий — рак морской.
Денгиз куёни — арнаб бахрий — морской заяц.
Дорчин, долчин — дорсиний — корица китайская.
Дуб ёнғоғи — баллут — дуб, жолуди.

Е

Елим — фиро — клей.
Елим — к. сакич.
Етмак — кундус — качим.
Еввойи арпа — давсар — дикий ячмень.
Еввойи бодринг — киссо ул-хи-мор — бешенный огурец.
Еввойи гул хамишабахор — толониюн — дикая живучка.
Еввойи занжабил — зурунбод — дикий имбирь.

Еввойи пиёз — булбус — лук гад-ючий.
Еввойи сано уруги — хабб ул-килкил — семена дикой касии.
Еввойи ясмик — кирсанна — ви-ка чечевицеобразная.
Енгок — жавзо — орех грецкий.
Еғ — духн — масло.
Еғ, чарви — шахм — жир.

Ж

Жавз бавво /мускат ёнгоги/ пусти — басбоса — мускатный цвет, мацис.
Жавзи мозаж — форсча гавзи мозаж /юлғун бужури/нинг арабчалашган шакли.
Жингак харнуб — рожковое дерево, цареградские рожки.
Жувона — нонхох — ажгон, амми.
Жувориши ёки гуворишн: Бу сўзнинг луғавий маъноси «ҳазм қилиш»дир. Жуво-

ришн дейилганда меъда фао-лятинини ва ҳазм қилиш-қув-ватини кучайтирадиган дори-лар тушунилади. Гувориш-нинг маъжунлардан фарқи улар меъдада узокрок уш-ланиб турсин учун таркибий қисмлари йирикрок янчилади ва мазали қилиб тайёрланади.
Жумрут — авсаж — крушина.

З

Задвор — жадвор — цитварный корень /зедоарий/.
Зайтун — зайтун — маслина.
Зангор — зинжор — ярь мед-янка.
Зангоя — шавкарон — болиго-лов пятнистый.
Зарчава — урук ус-саббоғин — куркума, чистотел большой.
Заъфарон — заъфарон — шаф-ран.

Зира — каммун — кумин.
Зирних — зарних — мышьяк.
Зифт, смола, китрон — зифт — смолы.
Зигир уруги — бизр каттон — льняное семя.
Зок — зож — купорос.
Зуфо — к. курук зуфо ва хул зуфо.

И

Игир — важж — аир.
Иёраж — мураккаб сурги дори, асосий таркибий қисмини алой ташкил этади.

Иёраж фикро — аччик иёраж.
Илон — ҳайя — змея.
Индов — жиржир — индау по-севной.

Индов, таратизак — хурф — кресс
посевной.
Ипак — ибрисам — шелк.
Исирик — хармал — гармала
/могильник/.
Исмалок — исфонох — шпинат.
Испарак — к. «тоғ майизи».

Иссоп, хиссоп — зуфо ёбис —
иссоп.
Ит — калб — собака.
Итузум — инаб ус-саълаб — па-
слен.
Итқовун — к. ковул.
Ишқор, ушнон — ушнон — сол-
янка.

К

Каклик — кабж — горная куро-
патка.
Какликўт ва бошқалар — саъ-
тар — саътар.
Каллақанд — фонид — леденец.
Калтакесақнинг бир тури —
азоъа — вид ящерицы.
Қамфара — к. кофур.
Қамхастак — махлаб — вишня
магалебская.
Қанакунжут — хирва — клеше-
вина обыкновенная.
Қангар — харшаф артишок.
Қаноп, наша — киннаб — ко-
нопля индийская.
Қаптар — хамог — годубь.
Қарам — курунб — капуста.
Қасилс — баъзи манбаъларда
долчин деб кўрсатилган.
Қатиرو — касиро — трагакант
/камедь астрагала/.
Қашнич — кузбура — кориандр
/кишнец/.
Қахрабо — қахрабо — янтарь.
Келин тили — занжабил ул-ки-
лоб — водяной перец.
Қесак — набла — комок, кусок
сухой глины.
Қийик ути, қийигўт — машката-
ромашиъ — диктаман.
Қийикпанжа — катод — астра-
гал.

Қир, чирк — васах — грязевой
/налет/.
Қичик қокила — ҳилбавво ва
ҳолбавво — мелегетский перец
/райские зерна/.
Қичик ва катта қокила — хайр-
бавво — перец мелегетский.
Қовул, итқовун — кабар — ка-
персы.
Қончўп — момирон — чистотель
большой.
Қофур, камфара — кофур — кам-
фара.
Қоҳу — к. сутчўп.
Қрахмал, нашоста — нашо —
крахмал.
Қримдона — к. мозарион уруғи.
Қрит — лойи — тин икритуш —
глина критская.
Қуйдирилган кўрғошин, глет —
мурдосанж — окись свинца,
глет.
Қундур елими — кундур — ла-
дан.
Қунжут — симсим — кунжут.
Қунор дарахти — сидр — ююба.
Қунор дарахтининг меваси — на-
бик — плоды ююбы.
Қўкнор — хашхаш — мак снот-
ворный.
Қўршапалак хуффош — лету-
чая мышь.

Л

Лаблаб — к. қўйпечак.
Лавлаги, қизилча — силк — свек-
ла обыкновенная.
Ладан — лозан — ладан.
Ладан — киссус — ладанник, ла-
дан.

Лакк — лакк — шеллак, лак.
Ланолин — к. хўл зуфо.
Леканора — кавзгандум — лека-
нора.
Леканора — жавз жандум — ле-
канора.

Ликий — к. филзахра.
Ликий шираси — хузаз — сок
ликия.
Лимон ўт — бодранжбуя — ме-
лисса лекарственная.
Ложувард — лозувард — ля-
пис — лазурь.

Лола — шакойик — анемона.
Луфо, хотинак супурги — канту-
рион — золототысячник, васи-
лек.
Люпин, «Миср бокиласи» — тур-
мус — люпин.

М

Мажнунтол — гараб — ива.
Майиз — забиб — изюм.
Маймунжон — уллайк — ежеви-
ка кустарниковая.
Майъа елими — майъа — сти-
ракс.
Маккий сано — сано маккий —
сенна александрская.
Малобатр — содаж — малобатр.
Манд — анбарниннг ёмон кора
хили бўлиб, уни кўпинча еб
ўлган баликнинг корнидан
олинади — Манд — это чер-
ная плохая разновидность
амбры; манд часто находят в
желудках рыб, которые пожи-
рают его и издыхают.
Марказит, пирит — моркаши-
со — марказит, пирит.
Марсин, мирта — ос — мирт.
Мархам — мархам — мазь, пла-
стырь. Мархам дейилганда
майда килиб, мумли ёғ билан
кориб, яра, жарохат ва айрим
шишларни даволашда ишлати-
ладиган дорилар тушунилади.
Маска ёғ — зубд — масло сли-
вочное.
Мастак, гандуми девона — шай-
лам — плевел, опьяняющий.
Мастаки — мастако — мастика.
Матбух — кайнатма.
Махсар — усфур-сафлор кра-
сильный.
Махсар — хомоловун — сафлор.
Меҳриғиё — ябрух — мандра-
гора.
Мингдевона, эшакмия — банж —
белена.

Мирра (китрон) — мурр — мир-
ра.
Мирта, марсин — ос — мирт.
Мис — нуҳос медь.
Миср акацияси, — к. араб ака-
цияси.
«Миср бокиласи» — к. люпин.
Мозарийон — мозарийон — волчье
лыко
Мозарийон уруғи, қичитқиўт уру-
ғи кримдона — плоды волчь-
его лыко
Мози — афс — галлы.
Момақалтирок — алўсан — бу-
рачок.
Момисо — момисо — мачок.
Мош — мош — маш.
Мум — мум — воск белый.
Муррий — муррий /мураккаб до-
ри бўлиб, энг яхши муррий
ёзда арпа унидан, чўлялпиз,
туз, укроп, петрушка уруғи,
долчин, қаранфил ва бошқа
дорилар аралаштириб тайёр-
ланади.
Мурч — фулфул — черный перец.
Мусаллас — к. шароб.
Мускат ёнғоғи — жавзбавво —
орех мускатный.
Мутажжана — товада пиширил-
ган овкатлар.
Мушк /яъни эркак кабарга ки-
йигининг мушк безларидан оли-
надиган ўткир хидли бир мод-
да/ — миск — мускус.
Мукл, — к. Яхуд мукли.
Муғос — муғос — мугас.
Мўй, соч — шaър — волосы.

Н

Набиз — хурмо, майиз, асал, шунингдек каллақанд — дон ўсимликларидан тайёрланадиган май ёки умуман маст қиладиган ичимликни билдиради.
Навшадил — нушодир — нашта-тырь.
Назла ўти — ақирқархо — слюногон.
Наргис — наржис — нарцисс.
Наша — к. каноп.

Наша уруғи — ҳабб ус-сумна — конопляное семя.
Нашоста — к. крахмал.
Нилуфар — нилуфар — кувшинка.
Нил ўсимлиги — нил — индиго красильное.
Нил ўсимлигининг уруғи — ҳабб уннил — ипомея плющевая.
Нон — хубз — хлеб.
Нухот, бурчок — химмас — нут.

О

«Одам анжир» к. Тутанжир яъни жуммайз.
Одамғиё — к. мехриғиё.
Озаргун — к. тирнокгул.
Озоддарахт — озод дарахт — мелия ацедарах.
Олақуланг зарорих — шпанские мушки.
Олмос — алмос алмаз.

Олтин — захаб — золото.
Олтингугурт — кибрит — сера.
Омила — амлаж — миробаланы эмблические.
Оқ гулсапсар занбақ — лилия белая.
Оқ харбақ — харбақ абыз — чермерица белая.
Оҳак — нура — известь

П

Панжангушт — асобий суфр — прутняк.
Панжангушт — банжангушт — прутняк.
Панир — к. пишлок.
Парпи, бувана — биш — аконит, борец.
«Парпи сичкони» ва унинг тарёки — биш муш ва бухо — аконитная мышь и противоядие от аконита.
Парсиёвушон, сумбулсоч — барсиёвушон — венерин волос,

адиантум.
Пахта, ғўза — кутн — хлопчатник.
Петрушка, сельдерей — карафс — сельдерей, петрушка.
Пиёз — басал — лук репчатый.
Пион гул, саллагул — фовоний — пион лекарственный.
Пирит — к. марказит.
Писта — фустук — фишашки.
Пишлок, панир — жубн — сыр.
Потинжон — к. баклажон.

Р

Равоч илдизи — риванд — ремень.
Ротиёнаж, — к. санавбар елими.

Рўян — фувват ус-саббогин — марена красильная.

С

- Сабр ёки сабир, алой — сабир — сабур, алоэ.
- Сада — к. қайрағоч.
- Садаф, чиганок — садаф раковина и моллюски, образующие раковины.
- Садаф гушти
- Саллагул — к. пион гул.
- Самбитгул, толгул — дифло — олеандр.
- «Самоъний лойи — тин самоъний — тин самаъи.
- Самсақ — к. тоғ райҳони.
- Санавбар — санавбар — пиния.
- Санавбар бужури — ҳабб ус-санавбар — орешки пинии.
- Санавбар елими — ротинаж — смола пинии.
- Сандал оғочи — сандал — сандаловое дерево.
- Сандарак — сандарус — сандарак.
- Сарв — сарв — кипарис вечно-зеленый.
- Сариёғ — самн — масло топленое. Қ. маска ёғ.
- Саримсоқ — сум — чеснок.
- Сарикбош — к. шўра.
- Сарик йўнғичка, шамбала — хулба — пажитник сенный.
- Сассиқ каврак, болдирғон — анжудон — ферула вонючая.
- Сассиқ каврак илдизи — уштурғоз — корень одного из видов феруллы.
- Сакич, елим — илқ — смола.
- Сакич дарахтининг меваси — ҳаббат ул-хазро — плоды терпентинового дерева.
- Сакмуниё — сакамуниё — скаммоний.
- Седана — шуниз — кнопля индийская.
- Сельдерей — к. петрушка.
- Семизўт — бакла ҳамқо — портулак огородный.
- «Сигиркуйрук» — бусир — корвяк.
- Сидр — к. кунор дарахти.
- Сийдик — бавл — моча.
- Сиканжубин — сиканжубин — уксусомед. Бу сирка ва асальдан ёки сирка ва шакардан тайёрланади.
- Симоб — зъбақ — ртуть.
- Сирач — сириш — клей, приготавливаемый из корней эремуруса.
- Сирка — халл — уксус.
- Сихнот — тузланган балиқдан қилинадиган нонхўриш.
- Смола, китрон — зифт — смола.
- Сода, табиий сода — натрун — сода.
- Содаж — к. малобатр.
- Содоварон — бошқа манбаларда кўрсатилишича чириган сакич дарахтининг танасида пайдо бўладиган қора сиёхга ўхшаш ялтироқ модда.
- Сопол — хазоф — обоженная глина.
- Сув — мо — вода.
- Сумбул — сунбул сумбул.
- Сумбулсоч — к. парсиёвушон.
- Сусмор — хирдави — /вероятно, это съедобная ящерица стеллион/.
- Сут — лабан — молоко.
- Сутли ўтлар — яттуъ — молочайные.
- Сутчуп, коху — хасс — латук.
- Суяк — изом — кости.
- Сук — к. тарик.
- Сўлак — лўёб — слюна.

Т

- Танакор, бурак — бурак — сода природная.
- Таратизак — хурф — кресс полевая.
- Тарвуз — биттих ахмар — арбуз.
- Тарик, сўк — жоварс — просо.
- Татим — суммоқ — сумах дубильный.

Тезак, ахлат — зибл — кал.
Темир — хадид — железо.
Темир занги — сада-ул-хадид — ржавчина железа.
Тери — жилд — кожа.
Тизимгул — рийъ ул-хаммом — вербена лекарственная.
«Тиканли ок ток» — к. чул ковоги.
Тило шароби ёки тило шундай тайёрланади: узум пишгандан кейин ҳам бир оз вақт токда колдирилади ёки пишган узумни узиб, офтобга қўйилади; сунгра уни сиқиб шарбати қайнатилади.
Типратикан — кунфуз — ёж.
Тирнокгул; озаргун — озарюн — ноготки.
Товук ва хурос — дажож ва дик — курица и петух.
Ток — карм — виноградная лоза.
Ток лойи — тин ул-карм — виноградная глина.
Тол — хилоф — ива.
Толгул — к. самбитгул
Толкон — савик — толокно.
Тофсиё яъни тоғ газакүтининг

елими — тофсиё — тапсия.
Тошчуп, тоғжамбил — наммом — чабрец.
Тоғжамбил — хошо — тимьян.
«Тоғ майизи», испарак — майви-жаз — живокость.
Тоғ петрушкаси — самирниюн — петрушка горная.
Тоғ райхони, самсак — марзанжуш. — майоран.
Тубулгу — к. юлгун.
Туёк — зилф — копыто.
Туёгут — к. асорун, ёввойи нордин.
Туз — милх — соль.
Тунбош — куннобро — клоповник крупка.
Турбут — турбуд — турбит.
Турп — фужл — редька.
Тут — тус — шелковица.
Тутанжир — жуммайз — сикомор.
Тухум — байз — яйца.
Тупалок — суъд — клубни.
Тупол — тупол — окалина.
Түтиё — түтиё — тутня.
Түкай пиёзи — ишкил — морской лук.

У

Уд — уд — алойное дерево.
Уд дарахти — ағложуи — алойное дерево.
Узум — инаб — виноград.
Узун мурч — дор фулфул — перец длинный.

Умуман дой — кесак — тин мутлак — глины
Урамастика калтакесаги — забб — ящерица уромастикс.
Ушар — ушар — асклеиада.
Уштургоз — к. сассик каврак ил-дизи.

Ф

Фарфиюн — фурбиюн — млечный сокевфорбия.
Фил — фил — слон.

Филзахра — ликий — филзахраж — ликий.
Фундук — ўрмон ёнгоғи — бундук — лещина; лесной орех.

Х

Хавлинжон — хавлинжон — галанга, калган.
Харбак — к. ок харбак; кора харбак.
Хардал — к. горчица.

Хиёршанбар — хиёршанбар — кассия стручковая.
Хотинак супурги — к. луфо.
Хурмо — тагр — финики.
Хушбуй камш — қасаб уз-за-рира — тростник душистый.

Д

Цейлон дорчини — салиха — корица цейлонская.

Цитрон, смола — китрон — древесная смола.
Цитрон — утружж — цитрон.

Ч

Чакамуг — олиюн — подмаренник болотный.
Чигиртка — жарод — саранча.
Чиёнүт, филгүш /фил кулок/ — луф — аронник.
Чилпоя — к. бистпоя.
Чинор — дулб — платан /чинар/.

Чирк — к. кир.
Чүкма, куйка — дурдий — гуша.
Чул ковоги, «тиканли ок ток» — фоширо — переступень белый.
Чул куёни — арнаб баррий — заяц степной.

Ш

Шамбала, сарик йўнгичка — хулба — пажитник сенный.
Шамча дори ёки шиёф. Бу ёнгок катталигида тайёрланадиган мураккаб дори. У асосан икки хил бўлади: 1. кўз ва бурун касалликлари, учун тайёрлангани; 2. ичак ва бачадон касалликлари учун тайёрланганидир.
Шароб, мусаллас — шароб вино.
Шакудис — шакудис — шукудис.

Шинни — майбухтаж — варенный виноградный сок.
Ширгуруч — рисовая молочная каша.
Шиша — зужож — стекло.
Шовул, шавил — к. кўзникулок.
Шоли, гуруч — аруза — рис.
Шолғом — шалжам — репа.
Шофтоли — хаух — персиковое дерево.
Шохтара — шохтараж — дым-янка.
Шўра, сарикбош — кокулло — солянка и др.

Э

Эман, болут, дуб ёнгоги — баллут — дуб, желуди.
Эрман — асфантин — полынь горькая.
Эрон кавраги — сакбинаж — сагапен.
Эт, гўшт — лахм — мясо.
Эчки — жади — коза.

Эшак — химор — осел.
Эшак ганданоси — к. гандано.
«Эшак кохуси» — Абу халсо — воловик красильный.
«Эшак кохуси» — шанжар — воловик красильный.
Эшакмия — к. Мингдевона.

Ю

Юлғун, тубулгу — тарфо — тамарикс, гребенщик.

Юлғун бужури — жавзи — жаж — галлы тамариска.
Юнг — суф — шерсть.

Я

Ялпиз — наъно — мята.
 Ялпиз — фудунаж — мята пуле-
 гиевая.
 «Яман долчини» — армок.
 Ясмин — ёсамин — жасмин.
 Ясмик — адас — чечевица.
 Яттуъ — к. сутли ўтлар.

Яшил зок — калканд — зеленый
 купорос.
 «Яхуд битуми», — асфальт —
 кафр ул-яхуд — «битум иу-
 дейский», асфальт.
 Яхуд мукли ва Макка мукли —
 мукл ул-яхуд ва мукл ул-
 маккий — индийский бделлий
 и мекканский бделлий

Ў

Ўрдак — батт — утка.
 Ўрмон ёнғоғи — к. фундук.

Ўсма, нил ўсимлиги — васма —
 вайда и индиго.
 Ўт — марора — желчь

К

Кайрағоч — букисо — вяз /ка-
 рагач/.
 Кайрағоч — дардор — вяз.
 Кайрағоч, сада — шажарат ул-
 бакк — вяз.
 Кайроктош — ҳажар ул-мисанн —
 «точильный камень», песчан-
 ник. Кайкахун — кайкахун
 Қалампирмунчок — каранфул —
 гвоздичное дерево.
 Камиш — қасаб — тростник
 обыкновенный.
 Камиш, шакари — суккар — са-
 хар тростниковый.
 Катик — роиб — кислое молоко.
 Қашқарбеда — иклил ул-ма-
 лик — донник лекарственный.
 Қизил гул — вард — роза.
 Қизил кесак — тин ул-мағра —
 красная охра.
 Қизилча — к. лавлаги.
 Қирккулок — дарубторис — по-
 поротник.
 Китрон — к. «смола».
 Кичитқиўт, газанда — анжура —
 крапива.
 Кичитқиўт уруғи — к. мозариюн
 уруғи.
 Ковок — каръ — тыква.

Ковун — биттих — дыня.
 Кон — дам — кровь.
 Қора андиз — росан — девясил
 высокий.
 Қора йўнғичка, қора беда —
 хандакуко — пожитник голу-
 бой.
 Қора харбак — харбак асвад —
 морбзник черный.
 Қортик — миҳжам — банка.
 Кокила — к. хил.
 Қуйқа — к. чўкма.
 Қурбака — зйфдаъ — лягушки.
 Қурут — масл — курут /т.е. от-
 цеженное и высушенное в виде
 шариков молоко/.
 Қурук зуфо, иссоп, хиссоб —
 зуфо ёбис — иссоп.
 Қуст — куст — костус.
 Қўзикарин — камъа — трюфель.
 Қўзикулок, шовул — химмоз —
 шавель.
 Қуй — даън — баран.
 Қўйпечак, чирмовгул — лаб-
 лоб — вьюнок полевой.
 Қўл тадбири — яъни хирургик
 усулни қўллаш.
 Қўрғошин — обор ва онук — сви-
 нец.

Ғ

Ғоз — батт — гусь.
 Ғофит — ғофит — посконник ка-

нопляновидный.
 Ғўза — к. пахта.

Х

Ҳабб уз-залам — ҳабб уз-залам — чуфа.

Ҳабб ул-мулук — қ. ҳабб ус-салотин.

Ҳабб ус-салотин, — ҳабб ул-мулук — данд — кротон.

Ҳаб, ҳабдори — ҳабб — пилюля, лекарство.

Ҳабдори — қ. ҳаб.

Ҳайвон тезаги — баър ул-хайвон — кал животных.

Ҳалила — ҳалилаж — миробаланы.

Ҳалим — ҳариса — арабское название густой похлебки из дробленной пшеницы, кусочков мяса и масла.

Ҳаммом — ҳаммом — баня.

Ҳил — қокила — кардамон.

Ҳина — ҳинно — хна, хенна.

Сусмор — хирдави — вероятно, это съедобная ящерица смеллион.

Ҳўл зуфо, ланолин — зуфо ратаб — ланолин.

КИТОБДА УЧРАЙДИГАН АЙРИМ ИСТИЛОҲЛАРГА ИЗОҲЛАР

Баҳак — вителиго. Баҳак қора ва оқ булади. Иккала баҳак ўртасидаги фарқ шуки, уларнинг бири савдо моддаси сабабли, иккинчиси эса хом балғам сабабли вужудга келади.

Қора баҳак билан қора песлик ўртасидаги фарқ пуст ташлаш, пустнинг танга-танга ва сополсимон бўлишидир; бу ҳолатлар қора баҳакда бўлмайди. Кейин қора песлик ҳам бир хил бўлмайди, унинг баъзиси дағал ва баъзиси силлик бўлади.

Вазах — буни оқ баҳак деб ҳам аталади. Вазах билан ёмон песлик орасидаги фарқни эса ажрата билиш кийиндир. Бу икковининг ўртасидаги фарқлардан бири мўйнинг вазах устида бошқа мўйлар раиғида қора ёки қизғин булиб ўсишидир; песлик устида эса мўй фақат оқ булиб ўсади. Яна бир фарқ шуки, игна санчилганда вазахдан кон чиқади, песлик жойдан кон чиқмайди, балки сувсимон рутубат чиқади, бу тузалмайди.

«Илон касаллиги». «Тулки касаллиги» билан «илон касаллиги» ўртасидаги фарқ шуки, «илоң касаллигида» фақатгина мўй тукилмайди, балки илонда юз бергани сўнгари юпка пуст ҳам шилиниб тушади, баъзан пўст илон шакли сўнгари дўнғроқ булади.

«Тулки» ва «илон» қасаллигини келтириб чиқарадиган модда гоҳо сафро, гоҳо савдо, гоҳо балғам, гоҳо бузилган кон, моддаси бўлади.

Мизож. Умуман қарашда мизож, ақлан тақсим эътибори билан иккига бўлинади. Биринчиси, мизожнинг ҳақиқий мўътадил бўлмоғи шу асосдаки, мизож эгасидаги қарама-қарши кайфиятларнинг миқдори тенг булади. Ана шу миқдор ораларидаги урта кайфият ҳақиқий мўътадил мизождир. Иккинчиси, қарама-қарши кайфиятлар орасидаги мизож мутлақо баробар бўлмай, икки томоннинг бирига, яъни совуқлик ва иссиқликнинг бирига ёки ҳар иккисига мойилроқ бўлишидир.

Миллак — иссиқ чиқисимон шиш бўлиб, тирноқ ёнида пайдо бўлади. Унинг оғриғи зур булиб гоҳо ярага ҳам айланиб кетиб, эт ейилишига олиб келади. Гоҳо унинг ярага айланиб кетган хилдан суюқ сассиқ модда оқади, бунда бармоқ учун хавфу хатар пайдо булади. Купинча, иситма ҳам чиқади.

Рух — Ибн Сино фикрича рух унсур (элемент)ларнинг аралашуви-дан вужудга келган ва осмон жисмларига ўхшаш бир ҳолга эга бўлган жисмоний модда — жисмдир. У юракдан бошқарувчи аъзоларга ўтиб таркалади.

Ибн Сино рух билан нафси бир-биридан фарқлайди. Нафс нафсоний ҳаётнинг моддий бўлмаган бошланиши, сезув, ирода ва ақлий қувватларнинг жамидир. Рух эса бошланишида моддий бўлиб инсон ва ҳайвонлардаги ҳаётий қувватни ташувчидир.

Саъфа — яралик тошмалар жумласидандир. Саъфа қичишадиган енгил тошма шаклида бошланиб, баданнинг бирмунча жойларида пайдо

бўлади, сўнгра қовжираган ярага айланиб, қизғиш ранга утади; баъзан эса ундан сарик сув оқади ва буниси шаринча ва ҳўл саъфа деб аталади. Баъзан дастлабки пайтда қуруқ темираткига ухшаб, купинча қишда қўзғалади, сўнгра тез йўқ бўлиб кетади.

«**Тулки касаллиги**» — Терид ва мўй илдизлари унадиган жойда ўрнашиб олган ёмон модда «тулки касаллиги» пайдо булишининг сабабидир. У модда мўйлар илдизини бузиб ейди ва илдизларга яхши физо келишига тўсқинлик қилади. Бу ҳолат тулкиларда пайдо бўлганидан «тулки касаллиги» деб аталган.

«**Фил касаллиги**» — **элефантиазис**. Бунда вена кенгайиши касаллигида бўлганидек оёқ панжаси катталашиб йўғонлашади. Бу касаллик баъзан савдойи хилтдан бўлади, — бу кўпроқ учрайди, — баъзан қуюқ балғам хилтидан бўлади. Гоҳо у томир кенгайишининг сабабларидан ва яхши қондан ҳам бўлади, кейинги ҳолда қон оёққа кўп тушиб, оёқ ундан оз бўлса ҳам озикланади, бунда оёқ олдин қизил бўлиб, кейин қораяди.

Хафакон — юракда пайдо бўладиган учганга ўхшаш бир ҳаракатдир. Унинг сабаби юракка азиат берувчи ҳар бир нарса бўлиб, у юракнинг ўзида, ё унинг филофида бўлади, ёки юракка у билан ёнма-ён турган ва ҳамкор аъзолардан келади.

Хафакон — гоҳо хилтли моддадан, гоҳо моддасиз содда бузук мизождан, гоҳо шишдан, гоҳо узликсизликнинг бузилишидан бўлади, баъзан эса чет бир сабабдан ва гоҳо қаттиқ хис (қўрқиш)дан бўлади.

Хилт — Ибн Сино асарларида физиология билан патологиянинг негизи тўртта бадан суюқлиги — хилтлар ҳақидаги таълимотга асосланган эди. Бу таълимотга мувофиқ, одамнинг баданида тўрт хил хилт, чунончи: қон, балғам, сафро ва савдо бордир. Қон артерия ва веналарда, балғам мияда, сафро жигарда ва савдо талокда бўлади.

Бу хилтлар маълум миқдорда аралашганда ва уларнинг ўзлари мўътадил бўлганларида киши соғ бўлади. Агар хилтлар мўътадил равишда аралашган бўлмаса, аксинча киши касал бўлади.

Қулғуна — арабчаси хонозир. Бу истилоҳ билан лимфа безларидаги сил касаллиги аталган.

Қулғуна ёғли ўсмага ўхшайди, лекин у ёғли ўсмадек этдан ажралиб турмай, балки этга ёпишиб туриши билан фарқ қилади. Қулғуна кўпинча, юмшоқ, ғовак этда пайдо бўлади. Бунинг ҳам асабли пардаси бўлади. Қулғунанинг жуда каттаси кам учрайди. Баъзан унинг биттасидан бир қанча қулғуна туғилади, бу хусусда у сўғалга ўхшайди.

Шахсий номлар

Арасту (Аристотель), қадимги юнон файласуфи ва олими; у эра-мизгача бўлган 384—322 йилларда яшаб ўтган.

Дискурдус (Педаний Диоскорид), Кичик Осиёда I асрда ўтган юнон фармакологи ва табиби.

Жолинус (Клавдий Гален), Пергамлик машҳур табиб ва табиатшунос, тахминан эрамининг 130—200 йилларида ўтган.

Ўлчов бирликлари

Дирҳам	— 2,975 грамм
Жавза	— 38,25 г.
Маккук	— 200 г.дан ортиқроқ.
Мисқол	— 4,25 г.
Ратл (ритл)	— 340 г.
Ўқия	— 29,75 г

МУНДАРИЖА

Сўз боши	3
Ўрта аср Шаркида доривор ўсимликларни ва зийнатга оид дориларни урганиш тарихидан	4
Зийнат хақида Ибн Сино ва Абу Бакр Ҳазиний айтганлари	10
Зийнатга оид содда дорилар (умумий сони 266 та)	21
Зийнатга доир мураккаб дорилар	57
Содда дориларнинг ўзбек, араб ва рус тилларидаги луғати	82
Китобда учрайдиган айрим истилоҳларга изоҳлар	93
Шахсий номлар	94

ИНСОН ЧИРОЙИ

ИБ 6540.

Теришга берилди 8.08.94. Босишга рухсат этилди 3.10.94. Қоғоз бичими 60×84/16. Оффсет босма усулида босилди. Шартли босма табоғи 5,58. Буюртма № 5301. Сони 50 000 нусха.

ЎзР ФА «Фан» нашриёти, 700047, Тошкент, Гоголь кучаси, 70.

Ижара пудратигади Тошкент матбуот комбинати. Ҳавойий кучаси 30-уй.